

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

IGNORANTIA LEGIS NON EXCUSAT

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2007

Jana Várkolyová

Jaseňová 15/7
010 07 Žilina
Slovenská republika

Janka.Varkolyova@seznam.cz

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Ignorantia legis non excusat

Autor: Jana Várkolyová

Vedoucí diplomové práce: Prof. JUDr. Aleš Gerloch, CSc.

září 2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem prameny, ze kterých jsem ve své práci čerpala, označila způsobem ve vědecké práci obvyklým.

září 2007

Jana Varkolyová

Obsah

Seznam použitých zkratek.....	2
Úvod.....	3
1. Ignorantia legis non excusat - pojem a vztah k některým souvisejícím principům a zásadám.....	5
1.1. Pojem.....	6
1.2. Vztah k souvisejícím principům.....	9
1.3. Shrnutí.....	11
2. Původ a význam principu neznalost zákona neomlouvá v minulosti a dnes.....	12
2.1. Vývoj a důvody uplatňování principu ignorantia legis non excusat.....	12
2.2. Argumenty pro změnu, případně upuštění od tohoto principu.....	16
2.2.1. Názory popírající koncepci principu neznalost zákona neomlouvá.....	18
2.2.2. Právně-filosofická koncepce omluvitelné neznalosti zákona.....	23
2.2.3. Požadavek znalosti práva.....	24
2.3. Shrnutí.....	25
3. Aplikace principu neznalost zákona neomlouvá v českém právu.....	26
3.1. Právní omyl a jeho důsledky v trestním právu.....	28
3.2. Právní omyl a jeho důsledky v občanském právu.....	31
4. Porovnání s vybranými zahraničními úpravami.....	37
4.1.1. Právní omyl v trestním právu.....	37
4.1.2. Závěry ze srovnání úpravy právního omylu v trestním právu.....	45
4.2. Právní omyl v občanském právu.....	46
5. Problémy uplatňování principu ignorantia legis non excusat.....	50
Závěr.....	57
Použitá literatura.....	59

Seznam použitých zkratek

- ESLP** - Evropský soud pro lidská práva
- Krajské zřízení** - zákon o krajích, zákon č. 129/2000 Sb., ve znění pozdějších předpisů
- NS** - Nejvyšší soud ČR
- NSS** - Nejvyšší správní soud ČR
- o. z. o.** - obecný zákoník občanský z roku 1811
- ObčZ** - občanský zákoník, zákon č. 40/1964 Sb., ve znění pozdějších předpisů
- Obecné zřízení** - zákon o obcích, zákon č. 128/2000 Sb., ve znění pozdějších předpisů
- ObchZ** - zákon č. 513/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů
- OSŘ** - občanský soudní řád, zákon č. 99/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů
- TŘ** - trestní řád, zákon o trestním řízení soudním, zákon č. 141/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů
- TZ** - trestní zákon, zákon č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů
- Úmluva** - Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, vyhl. pod č. 209/1992 Sb.
- ÚS** - Ústavní soud ČR
- Ústava** - Ústava ČR, ústavní zákon č. 1/1993 Sb., ve znění pozdějších předpisů
- Zákon o hl. m. Praze** - zákon č. 131/2000 Sb., ve znění pozdějších předpisů
- ZP** - zákoník práce, zákon č. 262/2005 Sb., ve znění pozdějších předpisů
- ZSb.** - zákon o Sbírce zákonů a o Sbírce mezinárodních smluv, zákon č. 309/1999 Sb., ve znění pozdějších předpisů
- ZSVM** - zákon o soudnictví ve věcech mládeže, zákon č. 218/2003 Sb., ve znění pozdějších předpisů

Úvod

Zájem o problematiku principu neznalost zákona neomlouvá¹ ve mně vzbudila stížnost na jednání jednoho státního úředníka. Dotyčný tímto způsobem odůvodňoval, že v dané věci nemusí nic učinit, protože neznalost zákona žadatele neomlouvá. Později jsem měla možnost ověřit si podobné jednání osobně na oddělení cizinecké policie. Žádala jsem o prominutí zmeškání lhůty pro podání žádosti o prodloužení přechodného pobytu. Nevěděla jsem totiž o změně právní úpravy, ale do žádosti jsem uvedla jiný důvod. Úředníka překvapeného tím, že mé žádosti bylo vyhověno, jsem se zeptala, proč zamítají většinu žádostí. Odpověděl mi, že když žadatelé mj. jako podstatný důvod uvedou, že nevěděli o nové právní úpravě, tak jim lhůtu neprominou, protože neznalost zákona neomlouvá.

V obecné rovině je tento princip snadno pochopitelný. V konkrétní situaci rozpor mezi předpokladem znalosti zákona a realitou nutí k zamyšlení, nakolik je takový přístup v plné míře stále aktuální a nelze-li případně zmírnit některé nepříznivé následky.

Diplomová práce vznikala na podkladě příspěvku do studentské vědecké konference organizované katedrou teorie práva a právních učení na jaře roku 2004. V souvislosti s novými poznatky o jistých problematických aspektech bezvýjimečného uplatňování principu neznalost zákona neomlouvá a zejména po hlubším srovnání se zahraničními úpravami a návrhy v oblasti evropského soukromého práva, jsem však musela přehodnotit určitá svá stanoviska. Výsledky sociologických průzkumů týkající se znalosti práva ve společnosti mě v tomto směru podpořily.

V první kapitole diplomové práce se zabývám vymezením principu neznalost zákona neomlouvá z hlediska právní teorie,

¹ V literatuře lze najít různá latinská vyjádření víceméně odpovídající *ignorantia legis non excusat*, např. *ignorantia legis neminem excusat*, *ignorantia eorum, quae quis scire tenetur, non excusat*, *ignorantia iuris nocet*, *ignorantia iuris non praesumitur nec toleratur*.

jazykového výkladu jednotlivých termínů a vztahu k dalším principům dotýkajícím se vědomí a/nebo relevantním ke zkoumanému principu.

Druhá kapitola je věnována otázce původu a aplikaci principu ignorantia legis non excusat v minulosti. V této souvislosti uvádím přehled hlavních argumentů zastánců i odpůrců jeho obecné aplikace a zvláštní část je věnována filosofické koncepci ospravedlnitelnosti právního omylu a otázce povinnosti znát právo.

Ve světle těchto teoretických poznatků je v kapitole třetí popsána česká právní úprava a přístupy teorie a praxe k problematice právního omylu. Podrobněji se zaměřuji na oblast trestního a občanského práva.

Kapitola čtvrtá obsahuje příklady ze zahraničních právních úprav a rozhodovací praxe, včetně návrhů evropských kodifikací soukromého práva. Domnívám se, že srovnání s přístupy uvedenými v předchozí kapitole by mohlo být podnětné i pro českého zákonodárce a zejména pro orgány aplikující právo.

Závěrečná kapitola pojednává o možnostech vstřícnějšího přístupu k jednotlivcům, jenž je žádoucí i s ohledem na tam uvedené výsledky sociologických průzkumů, které svědčí o nedostatečné znalosti práva u jeho adresátů.

1. Ignorantia legis non excusat - pojem a vztah k některým souvisejícím principům a zásadám

Princip neznalost zákona neomlouvá můžeme charakterizovat jako univerzální právní princip moderního práva,² založený na předpokladu, že „každý může a má znát platné právo“³. Korektivy zohledňují právně relevantní duševní poruchy (např. §§ 10, 38 odst. 2, 422 ObčZ, § 12 TZ). Zmíněný předpoklad je potřeba odlišit od povinnosti znát právo, jejíž existence není obecně přijímána (srov. část 2.2.3). Pro jeho význam řadí právní teorie uvedený princip mezi axiomy, jakožto „principy vytvářející předpoklad našeho současného pojetí práva“⁴ nebo „principy, bez kterých by daný právní řád, odvětví či institut buď zcela ztrácely svou efektivnost, anebo jejichž zrušení by znamenalo opuštění daného typu právní kultury, s těžko předvídatelnými důsledky.“⁵

Rozsah principu je však do jisté míry neostrý s ohledem na vymezení dnešního významu výrazu „lex“ a vztah k dalším principům, jako jsou například ignorantia iuris non excusat, nullum crimen/nulla poena sine lege, iura novit curia a pod. Podobnost lze spatřovat se zásadami formální a materiální publicity.

Zároveň je vhodné upozornit, že - vyjádřeno slovy ÚS - „(z)míněná zásada je sice nutnou podmínkou efektivity každého systému platného práva, nelze ji však vykládat pouze k tíži adresátů práva, nýbrž též jako závazek veřejné moci vůbec uči-

² Gerloch, A.: Teorie práva. 4. upravené vydání. Aleš Čeněk, Plzeň, 2007, str. 35.

³ Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: Teorie práva. Druhé, přepracované vydání. ASPI Publishing, Praha, 2004, str. 289.

⁴ Wintr, J.: Říše principů. Obecné a odvětvové principy současného českého práva. Nakladatelství Karolinum, Praha, 2006, str. 253.

⁵ Boguszak, J.: Pojetí, druhy a význam právních principů. Právní obzor 3/2003, Bratislava, str. 241 (dalšími principy jsou např.: ultra posse nemo tenetur; lex retro non agit; pacta sunt servanda; res iudicata pro veritate accipitur; principy vyjadřující pojem právního státu).

nit právo poznatelným, protože jen takovým právem se lze řídit.“⁶

1.1. Pojem

Neznalost lze s ohledem na právní důsledky s ní spojené zahrnout pod pojem omylu v širším smyslu⁷, který představuje rozpor mezi subjektivním obrazem reality (vědění) a objektivní realitou, jak skutečně existuje.⁸ Jelikož tento omyl spočívá ve skutečnostech právní povahy, hovoříme o právním omylu, tj. omylu spočívajícím v neznalosti anebo neúplné znalosti právních předpisů a z toho vyplývajících ne-
správného posouzení právních důsledků právních skutečností.⁹

Podle povahy rozporu mezi představami subjektu a skutečností se v teorii rozlišuje omyl negativní (subjekt neví, že něco objektivně existuje) a pozitivní (subjekt mylně určitou skutečnost předpokládá). Za neznalost zákona v užším smyslu slova bychom mohli považovat jen právní omyl negativní, avšak princip neznalosti zákona v sobě zahrnuje jakýkoli rozpor mezi věděním subjektu a právními normami.

Jiným možným rozlišováním je omyl pozitivní a negativní podle povahy účinků, jež vyvolává. Omyl působí pozitivně jako součást skutkové podstaty určitého právního účinku a negativně v případě, že z důvodu omylu určitý účinek nenastane.¹⁰ Pro jednoznačnost však v dalším textu budu používat pojmy pozitivní, resp. negativní právní omyl ve smyslu uvedeném v předchozím odstavci.

Pro určení dnešního rozsahu pojmu „**lex**“ z latinského originálu je důležité uvědomit si účel principu a konfrontovat ho

⁶ Nález ÚS, 15. 2. 2007, sp. zn. Pl. ÚS 77/06, www.judikatura.cz.

⁷ Budeme-li trvat na rozlišování neznalosti jako chybějící vědomosti a omylu v užším smyslu jako zkreslené představy.

⁸ Kratochvíl, V. a kol.: Trestní právo hmotné (obecná část). II. vydání. Masarykova univerzita, Brno 1996, str. 175 a n.

⁹ Rozsudek NS, 28.11.2002, sp. zn. 22 Cdo 2003/2000, www.nsoud.cz.

¹⁰ Heyrovský, L.: Dějiny a system soukromého práva římského. 4. opravené vydání. J. Otto, Praha, 1910, str. 232-233.

s požadavky kladenými na právní předpisy. Podrobněji se budu účelem zabývat v kapitole druhé, ve všeobecnosti však směřuje k tomu, aby byla zachována formální rovnost subjektů před zákonem a aby se předešlo problematickému zjišťování neznalosti jakožto subjektivního jevu.

Již Sedláček v souvislosti s výkladem § 2 o. z. o., v němž byl princip *ignorantia legis non excusat* obsažen, upozorňuje mj. na rozsah užitého pojmu zákona. V době přijetí tohoto ustanovení byl totiž jediným normotvůrcem panovník a všechny ostatní normotvorné orgány odvozovaly svou moc od něho.¹¹ V souladu s normativní právní teorií pod pojem zákona řadil i tzv. nižší normy - rozsudek, smlouvu, edikt osobě neznámého pobytu, dražební edikt, zápis do pozemkové knihy a pod.¹²

Dnes se v zmíněném ohledu rozlišuje mezi právními předpisy a akty aplikace práva, právními úkony jako jsou smlouvy, a pod. Přesto není možné vyloučit, že v důsledku neznalosti zákona dojde k jejich chybnému pochopení nebo dokonce úplnému opominutí.

Vzhledem k výše uvedenému lze proto tvrdit, že dnešní rozsah pojmu *lex* odpovídá především právním předpisům, jimiž jsou, pokud splňují dále uvedené podmínky, bezpochyby Ústava, ústavné zákony, zákony, zákonná opatření Senátu a obecně závazné vyhlášky územních samosprávních celků. Z práva EU jsou to vedle primárního práva nařízení dle čl. 249 Smlouvy ES a diskutovaný je účinek netransponovaných směrnic.¹³ Dále skrze čl. 10 Ústavy i vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je ČR vázaná. Patří sem

¹¹ Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl první. Nákladem právníckého knihkupectví a nakladatelství V. Linhart v Praze, Praha 1935, str. 88.

¹² Ibid. Str. 89.

¹³ Obecně se má za to, že netransponovaná směrnice má jen vertikální přímý účinek, avšak ze situace v rozhodnutí ESD o předběžné otázce ve věci CIA Security International proti Signalson SA a Securitel SPRL ze dne 30.4.1996 (C-194/94), neaplikace národních předpisů, které nebyly notifikovány v souladu s požadavky netransponované směrnice, má vliv i na horizontální vztahy mezi podnikateli.

také podzákonní, prováděcí právní předpisy - nařízení vlády dle čl. 78 Ústavy, právní předpisy ministerstev a jiných správních úřadů dle čl. 79 odst. 3 Ústavy a další právní předpisy ve smyslu § 1 odst. 1 písm. e) a odst. 2 ZSb., ale i nařízení územních samosprávních celků v přenesené působnosti. Jako negativní zákonodárce hraje roli i Ústavní soud prostřednictvím svých zrušovacích nálezů ve smyslu čl. 87 odst. 1 písm. a), b) Ústavy.

Podmínky kladené na tyto právní předpisy můžeme najít nejenom v teorii, ale i v soudní judikatuře včetně rozsudků Evropského soudu pro lidská práva. Jedná se zejména o dodržení požadavků na řádné vyhlášení, ale také např. o srozumitelnost nebo předvídatelnost práva, aby každá osoba mohla v dostatečné míře předvídat důsledky svého jednání. Dle NSS tyto požadavky nesplňuje právní norma „nesrozumitelná (norma z níž právní následky konkrétního chování osoby nelze vůbec předvídat) či norma nejednoznačná (norma, z níž lze právně obhajitelnými způsoby dovodit více možných důsledků spojených s konkrétním chováním dotčené osoby).“¹⁴

Kritérii na kvalitu zákona se zabíral Evropský soud pro lidská práva. Patří sem již zmíněná předvídatelnost,¹⁵ nebo srozumitelnost, která je splněná i za situace, že dotčená osoba musí vyhledat k porozumění právní pomoc.¹⁶ V této souvislosti je vhodné podotknout, že „právo“ nejen ve smyslu čl. 7 Úmluvy může být původu jak legislativního, tak soudního.¹⁷ Jak bude uvedeno dále, i francouzská doktrína klade při aplikaci principu neznalost zákona neomlouvá ustálenou judikaturu na roveň právním předpisům.

Publikaci právních předpisů upravuje zákon č. 309/1999 Sb., o Sbírce zákonů a o Sbírce mezinárodních smluv, ve znění

¹⁴ Rozhodnutí NSS, 28. 2. 2007, č.j. 5 Afs 177/2005-75, www.nssoud.cz.

¹⁵ Viz rozsudek ESLP, *Maestri v. Italy*, stížnost č. 39748/98, www.echr.coe.int.

¹⁶ Rozsudek ESLP, 15. 11. 1996, *Cantoni v. France*, stížnost č. 17862/91, www.echr.coe.int.

Pozdějších novel. Zvláštní úpravu publikace právních předpisů územně samosprávných celků obsahuje obecné zřízení (§ 12), krajské zřízení (§ 8 odst. 2 a n.) a zákon o hl. m. Praze (§ 45). Požadavky na publikaci komunitárního, resp. unijního práva jsou upraveny předpisy Evropské unie, ZSb. pouze stanoví v § 13 odst. 1 i.f., že kraje a hlavní město Praha jsou povinny umožnit v pracovních dnech každému nahlížení do Úředního věstníku Evropské unie.¹⁸

Pro zjednodušení budu v dalším textu pracovat s pojmem zákon, který však lze *mutatis mutandis* vztáhnout na všechny zde uvedené právní předpisy, nevyplývá-li z textu něco jiného.

K pojmu „**neomlouvá**“ je možné zdůraznit, že se neuplatní jenom v oblasti trestního práva, ale i v soukromoprávních vztazích. Cílem je, aby se subjekt nemohl vyhnout aplikaci právní normy z důvodu, že mu její existence nebo význam nebyl znám. *Ignorantia iuris nocet* - neznalost práva škodí, je další latinské vyjádření aspektů tohoto principu. Neznalost může škodit nejen mýlícímu se, ale i straně, která v omylu nejednala, a přesto se jí dotknou nepříznivé následky neznalosti zákona první (jinou) stranou.

1.2. Vztah k souvisejícím principům

Lze se shodnout, že princip **neznalost práva neomlouvá** má širší rozsah, přestože pod termín „zákon“ je možné subsumovat celou řadu výše uvedených právních předpisů, včetně jejich interpretace na základě ustálené judikatury, jak bylo uvedeno v souvislosti s rozhodovací praxí ESLP. Rozdíly jsou především v otázkách soudcovské tvorby práva¹⁹, nové, resp. vyvíjející se

¹⁷ Ibid.

¹⁸ V podrobnostech viz Bobek, M.: K absenci řádného vyhlášení komunitární legislativy v jazycích nových členských států. *Soudní rozhledy*, 12/2006, str. 449 a n.

¹⁹ Srov. Kühn, Z., Bobek, M., Polčák, R. (eds.): *Judikatura a právní argumentace. Teoretické a praktické aspekty práce s judikaturou*. Auditorium, Praha, 2006, zejm. str. 6 a n.

interpretace, apod.²⁰ V literatuře se však tyto formulace často používají jako synonyma.

Nullum crimen/nulla poena sine lege zužuje rozsah aplikace principu neznalost zákona neomlouvá v oblasti trestního práva, např. při posuzování putativních deliktů, jak bude uvedeno v kapitole třetí. V souvislosti s filosofickými otázkami trestání jednání spáchaného v právním omylu je důležitá problematika *nullum crimen/nulla poena sine culpa* a z ní plynoucí zkoumání, nakolik ospravedlnitelný právní omyl vylučuje zavinění nebo může způsobit, že jednání nebude posuzováno jako trestný čin.

Iura novit curia je princip, který se uplatňuje v soudním řízení při určení okruhu dokazovaných skutečností. Od principu neznalost zákona neomlouvá se liší nejen tím, že se vztahuje na soud, ale je omezený na právní předpisy uveřejněné nebo oznámené ve Sbírce zákonů České republiky a na mezinárodní smlouvy publikované ve Sbírce mezinárodních smluv. S poukazem na požadavek efektivní ochrany komunitárních práv se tato zásada vztahuje i na právo ES.²¹ Nezahrnuje např. právní předpisy územně samosprávných celků nebo právo cizích států.

Zásady formální a materiální publicity představují především pravidla týkající se zápisů do veřejných rejstříků (obchodní rejstřík, katastr nemovitostí, apod.), používají se ale i v obecnějším smyslu. Formální stránka požaduje řádnou publikaci a obecnou přístupnost těchto rejstříků, možnost do nich nahlížet a pořizovat opisy nebo výpisy. Materiální stránka zas výslovně upravuje účinky zápisů do rejstříků („co je/není psáno, je/není dáno“²²) a stanoví domněnky znalosti (v případě ob-

²⁰ Vyskytují se i názory, že princip neznalost práva neomlouvá lze přiměřeně použít také na interní předpisy, srov.: Hendrych, D. a kol.: Právní slovník. 2. rozšířené vydání. C.H.Beck, Praha 2003, str. 249.

²¹ Kühn, Z.: Iura novit curia: aplikace starého principu v nových podmínkách. Právní rozhledy č. 8/2004, str. 297 a n.

²² Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. Svazek I. 4., aktualizované a doplněné vydání. ASPI Publishing, Praha, 2005, str. 500.

chodního rejstříku vyvratitelné za podmínek § 29 odst. 3 ObchZ).

Potřeba odlišit tyto zásady od principu ignorantia legis non excusat nastává zejména v případech držby nemovitosti nebo práva, jež je předmětem zápisu do takového rejstříku.

1.3. Shrnutí

V důsledku dnešního extenzivního výkladu pojmu „lex“, pod který je možné za dalších výše uvedených podmínek zahrnout právní předpisy obecně, je zřejmé široké uplatnění principu neznalost zákona neomlouvá.

Toto široké uplatnění není možné alespoň v jednotlivých právních odvětvích podstatněji korigovat poukazem na jiné principy nebo zásady týkající se otázek právních znalostí (iura novit curia, zásady formální a materiální publicity). Princip nullum crimen sine lege má vliv jen na malý okruh tzv. putativních deliktů a lze uvažovat o beztrestnosti tzv. bagatelních deliktů v souvislosti se současnou koncepcí materiální stránky trestného činu.

V následující kapitole se proto budu zabývat původem principu neznalost zákona neomlouvá a argumenty zastánců i odpůrců jeho obecné a bezvýjimečné aplikace.

2. Původ a význam principu neznalost zákona neomlouvá v minulosti a dnes

2.1. Vývoj a důvody uplatňování principu ignorantia legis non excusat

Přestože se princip ignorantia legis non excusat intuitivně pojí s římským právem, jeho kořeny je možno hledat již v řecké filosofii.²³

Původ tohoto principu v římském právu se datuje do období, kdy formulový proces začal ustupovat pod vlivem prétorského a začal být kladen důraz na aspekty jako *voluntas*, *bona fides* anebo *aequitas*.²⁴ Problematičnost dokazování tak subjektivního prvku jako je znalost anebo neznalost nakonec vedla k pravidlu, které je v Digestech v části De iuris et facti Ignorantia citované jako: „*Regula est, iuris quidem ignorantiam cuique nocere, facti vero ignorantiam non nocere.*“²⁵ Příklad uváděný Paulem se týká dvou bratrů, kteří po smrti otce odevzdali peníze určené jeho odkazem městu bez toho, aby si nejdříve odečetli částku, která by jim patřila podle dobrodiní Falcidiova zákona. Když se následně snažili získat peníze zpátky, odvolávajíce se na svou nevědomost o této možnosti, jejich žaloba byla zamítnuta, protože ne hloupým, ale mýlícím se (ve smyslu skutkového omylu) je třeba pomáhat.²⁶ Další podrobnosti o aplikaci tohoto pravidla obsahuje Codex, 1, 18 v části nazvané shodně De Iuris et Facti Ignorantia.

Na rozdíl od dnešního chápání se zdá, že římsští právníci řadili tento princip do oblasti soukromého práva. V časech jeho

²³ Winkel, L. C.: Error iuris nocet. Rechtsdwalding als rechtsorde-problem. I Rechtsdwalding in de Griekse filosofie en in het Romeinse Recht. PET U.a., Amsterdam, 1982, str. 19 a n.

²⁴ Bolgár, V.: The Present Function of the Maxim Ignorantia Juris Neminem Excusat - A Comparative Study. Iowa Law Review, Vol. 52, 1967, str. 627-630.

²⁵ Srov. Dig. 22, 6, pr. a násl. a Codex 1, 18, pr. a násl.

²⁶ Paulus Dig. 22, 6, 9, 5 - nec stultis solere succurri, sed errantibus, Citováno dle: Bartošek, M.: Škola právníckého myšlení. Karolinum, Praha 1993, str. 33.

formulování bylo možné považovat zákony za vyjádření dobové morálky a vycházelo se z předpokladu, že právo bylo jasné a pochopitelné. Přesto z široké aplikace principu existovaly výjimky, např. když nebylo možné si opatřit náležitého právníckého poučení.²⁷ Dále bylo možné, aby se určité osoby hodné zvláštního zřetele (nepřinoletí, ženy, venkované, vojáci) dovolávali neznalosti *ius civile*, byla-li jim tato neznalost ke škodě. Uvedená možnost nebyla dána v případě, že by na jejím základě mohli něco získat.²⁸ Společným znakem těchto výjimek je, že zmíněné osoby byly považovány za nezpůsobilé vědět o právu z obecně uznaných důvodů nedostatku „talentu (ženy, venkované), vyspělosti (děti) anebo vědomí o vydání nového předpisu (nepřítomní vojáci).“²⁹ Kasuističnosti římského práva je vlastní, že Paulus uvádí řadu dalších případů, kde bylo možné dovolávat se neznalosti zákona.³⁰

Na aplikaci tohoto principu v oblasti trestního práva existují různé názory. Někteří autoři (Matthews)³¹ tvrdí, že se v římském právu v tomto odvětví vůbec neuplatňoval, jiní (Bolgár) ho nalézají v kombinaci dostupnosti důkazů a předpokladu *bonus et diligens pater familias*, který zná, anebo si je aspoň vědom, etických norem v trestním právu.³²

Přes tyto rozdílné názory lze konstatovat, že princip neznalost zákona neomlouvá našel v průběhu dalšího vývoje široké uplatnění i v oblasti trestního práva s obecným odůvodněním, že právo je jasné a pochopitelné, a proto je spravedlivé požadovat

²⁷ Heyrovský, L.: op. cit. sub 10, str. 233.

²⁸ Kincl, J., Urfus, V., Škrejpek, M.: Římské právo. 2. vydání. C.H.Beck, Praha 1995, str. 113.

²⁹ Davies, S. L.: The Jurisprudence of Wilfullness: An Evolving Theory of Excusable ignorance. *Duke Law Journal*, Vol. 48, No. 3, December 1998, str. 351.

³⁰ *Srov. Codex 1, 18.*

³¹ Matthews, P.: Ignorance of law is no excuse? *Legal Studies* 3, 1983, str. 175.

³² Bolgár, V.: op. cit. sub 24, str. 632.

jeho dodržování od každého, kdo má dostatečné schopnosti ho poznat.³³

Dalším významným teoretickým odůvodněním principu neznalost zákona neomlouvá, se kterým se můžeme setkat v právní literatuře, byly utilitariánske obavy, že bez tohoto principu by bylo těžké vyvrátit předstíranou neznalost zákona za účelem vyhnout se trestu.³⁴ Potřeby hledání nových důvodů plynuly nejen z utilitariánské snahy definovat právo odděleně od morálky, ale jsou zároveň reflexí názoru, že v pluralistické společnosti je potřebné, aby právo bylo pochopitelné, a následně i vymahatelné, vůči osobám s různými morálními názory.³⁵

Jiné argumenty ve prospěch tohoto principu uváděli také právní filosofové v USA. Oliver Wendell Holmes tvrdil, že potrestání protiprávních činů, přestože byly spáchané z neznalosti, vede k dosahování optimálního společenského vědomí o právu a k jeho dodržování. Spravedlnost vůči jednotlivci je pak převážena (tímto) veřejným zájmem.³⁶ Jerome Hall viděl zdůvodnění principu ve významu principu zákonnosti, kterému by se přičilo, kdyby vnímání práva protiprávně jednajícím osobou stálo nad právem samotným,³⁷ pokud by se na základě své (mylné) představy vyhnula aplikaci obecných právních norem. Další argument uvádí Henry M. Hart, podle něhož člověk, který vykoná protiprávní čin bez toho, aby věděl, že se jedná o čin protiprávní, je vinný za tuto neznalost právě tak jako za vykonaný čin. Toto tvrzení je však omezeno toliko na neznalost právních předpisů, které přiměřeně reflektují postoje nebo potřeby společ-

³³ Davies, S. L.: op. cit. sub 29, str. 350.

³⁴ Austin, J.: Lectures on Jurisprudence. Citováno dle: Davies, S. L.: op.cit. sub 29, str. 353.

³⁵ Kahan, D. M.: Ignorance of Law Is an Excuse - But Only for the Virtuous. Michigan Law Review, Vol. 96, October 1997, str. 128.

³⁶ Holmes, O. W.: The Common Law. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1963, str. 40 a n.

³⁷ Hall, J.: General Principles of Criminal Law. Citováno dle: Davies, S. L.: op.cit. sub 29, str. 355.

nosti, a nikoli na činy, které jsou škodlivé jen proto, že jsou nezákonné (*malum prohibitum*).³⁸

V historii úpravy principu *ignorantia legis non excusat* ve vztahu k právnímu řádu na území České republiky je důležité zmínit i § 2 o. z. o. Stanovil, že: „Jakmile byl zákon řádně vyhlášen, nemůže se nikdo tím omlouvat, že mu nebyl znám.“ Z uvedeného ustanovení byly připuštěny výjimky mj. v případě nabytí poctivé držby (§ 326 o. z. o.) a v souvislosti s bezdůvodným obohacením (§ 1431 o. z. o.). „Muselo jít o právní omyl omluvitelný, tedy takový, při kterém nebylo mýlícím se možno přičíst hrubou neznalost. Důkazní břemeno ohledně skutečnosti, že právní omyl je omluvitelný, leželo na tom, kdo se na tento omyl odvolával.“³⁹ Komentář spatřuje význam § 2 o. z. o. v potřebě potvrdit obecnou závaznost zákonů přes tehdejší nedostatečné publikační předpisy.⁴⁰

Sedláček považoval princip neznalost zákona neomlouvá za obecné logické pravidlo, protože „z pojmu právního řádu neplyne, že předpis právní zavazuje jen tehdy, když je znám. Jde totiž o předpis, který je vydán jinou osobou, než osobou povinnou. ... Závaznost právního předpisu jest určována publikačními předpisy.“⁴¹

Jak poukazuje Spáčil, po přijetí občanského zákoníku z roku 1951 přestala odborná literatura i judikatura věnovat problematice právního omylu pozornost.⁴² Obdobná situace panuje i v české teorii trestního práva, která se v případech pojednávajících o právním omylu odvolává na několik desetiletí stará rozhodnutí, aniž by uváděla důvody, proč se např. omyl v normativním znaku posuzuje dle pravidel pro omyl skutkový.

³⁸ Hart, H. M.: *The Aims of the Criminal Law*. Citováno dle: Davies, S. L.: *op. cit.* sub 29, str. 356.

³⁹ Spáčil, J.: *Neznalost zákona, právní omyl a oprávněná držba*. *Právní rozhledy* 5/2000, str. 189.

⁴⁰ Rouček, F., Sedláček, J.: *op. cit.* sub 11, str. 88.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Spáčil, J.: *op. cit.* sub 39, str. 189.

Popřípadě je citován Solnařův názor⁴³ o snížení nebezpečnosti činu pro společnost v důsledku nevědomosti o právní úpravě. V současnosti vystupuje do popředí jen problematika úpravy ospravedlnitelného právního omylu v souvislosti s navrhovanou úpravou nového trestního zákoníku.

2.2. Argumenty pro změnu, případně upuštění od tohoto principu

Z výše uvedeného vyplývá, že princip neznalost zákona neomlouvá má v právu dlouhou tradici a je podložený mnohými pádnými argumenty. Přesto se zejména v poslední době stále častěji objevují v právní literatuře vůči němu různé kritiky, ke kterým se pokusím zaujmout stanoviska.

Práce propagující možnost širšího použití námitky neznalosti zákona ve prospěch osoby, která se jej dovolává, je možné obecně rozdělit do dvou skupin. První popírají východiska a odůvodnění existence tohoto principu a tvrdí, že se jedná o aplikaci něčeho, čemu chybí právní zakotvení. Druhá skupina poukazuje především na neaktuálnost tak široké aplikace principu v současném nepřehledném stavu hypertrofie právního řádu. Většinou jde o práce v oblasti trestního práva. I když některé názory mají širší uplatnění, s ohledem na malý zájem občansko-právní teorie o toto téma se zdá, že v oblasti soukromého práva proti uvedeným argumentům stále stojí princip rovnosti účastníků soukromoprávních vztahů. Zajímavé je, že pokud bychom přijali zmíněnou argumentaci, dospěli bychom k podobné situaci jako je popsána v úvodní části této kapitoly o aplikaci principu neznalost zákone neomlouvá v římském právu.

Zkoumané názory hledají řešení z pohledu zájmu státu na zabezpečení právní rovnosti subjektů a dodržování práva. Stále však zůstává faktem, že sociologické výzkumy prokazují velmi

⁴³ Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Základy trestní odpovědnosti. Podstatně přepracované a doplněné vydání. Nakladatelství Orac, Praha 2003, str. 311.

nížkou znalost práva ve společnosti, přestože jde o normy přímo se dotýkající konkrétních dotázaných adresátů (např. ve věci dva roky staré úpravy pracovních podmínek služebných v Norsku, jen 10 % služebných a 17 % hospodyní prokázalo přijatelnou znalost této právní úpravy).⁴⁴ Přestože nevědomost o tradičních trestných činech jako je vražda nebo krádež, je spíše výjimkou, s novými skutkovými podstatami některých, zejména hospodářských, trestných činů toto povědomí klesá (např. § 148 TZ - zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby, kde v případě dlouhodobějšího nepřiznávání některých příjmů, o nichž se pachatel mylně domnívá, že je nemusí priznávat, může být překročena hranice většího rozsahu, nebo trestný čin podvodu dle § 250 TZ v souvislosti se zákazem dispozice s pozemky do rozhodnutí o opravném prostředku proti nařízení exekuce⁴⁵). Vliv má i právem reflektovaná změna ve společenském posuzování určitých jednání, např. trestnost znásilnění mezi manželi⁴⁶ a beztrestnost pokusu sebevraždy.⁴⁷

Husak a von Hirsch⁴⁸ se pokusili řešit uvedený problém z filosofického východiska. Argumentují, že „potrestání vyjadřuje společenské odsouzení, a proto by mělo být uvaleno jenom na ty, jejichž škodlivé jednání zahrnuje vinnou volbu (culpable choice). Potrestání - a tím uznání odsouzeníhodnými - těch, kteří nenesou vinu, porušuje základní požadavky spravedlnosti.“⁴⁹ Husakem a von Hirschem navržená koncepce ospravedlnitelného právního omylu představuje důležitý aspekt, který

⁴⁴ Večeřa, M., Urbanová, M.: Sociologie práva. Aleš Čeněk, Plzeň 2006, str. 228 a n.

⁴⁵ Usnesení NS, 19. 7. 2006, sp. zn. 11 Tdo 745/2006, o důsledcích řádného poučení srov. ale usnesení NS, 25. 1. 2006, sp. zn. 7 Tdo 1437/2005, www.nsoud.cz.

⁴⁶ Rozsudek ESLP, 22. 11. 1995, C. R. v. Spojené království, stížnost č. 48/1994/495/577, www.echr.coe.int.

⁴⁷ Např. v Anglii byla sebevražda trestná až do r. 1961.

⁴⁸ Husak, D., von Hirsch, A.: Culpability and Mistake of Law. In: Action and Value in Criminal Law, editoři Shute, S., Gardner, J., Horder, J., Clarendon Press, Oxford, 1996, str. 157 a n.

⁴⁹ Ibid. str. 159.

může vést k vybalancování striktního pojetí principu neznalost zákona neomlouvá.

V této souvislosti je vhodné uvést i problematiku povinnosti znát právo. Princip ignorantia legis non excusat je někdy považován jen za její důsledek. Zmíněná právní povinnost byla však různě interpretována a namnoze odmítnuta, jak bude popsáno dále.

2.2.1. Názory popírající koncepci principu neznalost zákona neomlouvá

Nejčastěji se objevující argument, že v římském právu se tento princip omezoval na soukromé právo, je uvedený výše. Argumentace tohoto druhu je typická pro právní kulturu common law, kde je za právní základ doktríny ignorantia legis non excusat považován citát z Blackstonea o obecné aplikaci principu i na oblast trestního práva již od dob římských.⁵⁰ I když připustíme jejich relevanci a charakterizujeme tedy obecný princip neznalost zákona neomlouvá jako princip moderního práva, nic to nezmění na současném významu principu. Ponechám proto diskusi o této otázce odborníkům na římské právo a zaměřím se na další uvedené argumenty.

Na rozmezí zastánců a odpůrců zkoumaného principu stojí názor Kahana o možném přeformulování jeho premis tak, aby neznalost zákona mohla sloužit na obranu obžalovaného.⁵¹ Za prvé, jednotlivci nemají být posuzováni jen podle souladu svého chování s právem, ale také podle „morální kvality jejich hodnot, motivací (pohnutek) a emocí - ve zkratce podle kvality jejich charakteru.“⁵² Za druhé, je potřeba zabránit, aby znalost práva sloužila na „odhalení a využití mezer mezi tím, co je nemorální a co je protiprávní.“⁵³ Na základě studia případů z praxe

⁵⁰ Blackstone, W.: Commentaries on the Laws of England. Citováno dle: Davies, S. L.: op. cit. sub 29, str. 350.

⁵¹ Kahan, D. M. : op. cit. sub 35, str. 128-129.

⁵² Ibid. str. 129.

⁵³ Ibid.

soudů v USA dovozuje závěr, že *podstatou doktríny o právním omylu je právní moralismus*. Autor sice tvrdí, že jen rozvíjí teoretické rozdělení trestných činů na *malum prohibitum* a *malum in se*, domnívám se však, že důsledky jeho teorie jsou dalekosáhlejší.

Aplikovaná na české trestní právo, první premisa vyžaduje zkoumání subjektivních znaků skutkové podstaty, které se v praxi jeví problematické a přesahuje „zavinění“. Kahanem uvedené příklady jsou vhodnější jako okolnosti rozhodné pro uložení trestu. Samostatný problém představuje současná relativita morálních hodnot nejen v rámci, ale zejména mezi různými skupinami ve společnosti (např. fyzické trestání manželky nebo vražda pro čest v muslimských komunitách).

Druhá premisa ukazuje na praktické problémy (například ve správním právu, a zejména v právu životního prostředí, se při současné komplexní struktuře právních předpisů může stát, že ne všechna jednání označená jako zakázaná mají v další části předpisu stanovenou sankci), avšak přenáší povinnosti zákonodárce zabezpečit právní stát na soudce a zároveň protiřečí principu *nullum crimen/nulla poena sine lege*.

Matthews poukazuje na nejednoznačnost vymezení pojmu zákon pro účely tohoto principu v trestním právu, kde se *neznalost některých právních předpisů posuzuje jako neznalost faktů*. Na základě toho se domnívá, že argument, že bez tohoto principu by bylo těžké vyvrátit tvrzení neznalost, není dostatečný s ohledem na posuzování neznalosti v rámci výše uvedených případů.⁵⁴ Zmíněné tvrzení však vyžaduje podrobnější zkoumání, nako-lik se právní omyl vztahuje k objektivní stránce trestného činu. Bude-li jeho předmětem jednání, panuje v trestněprávní teorii shoda, že k pochopení reality je nutná alespoň minimální představa o právní relevanci konkrétních skutečností. Normativní znak skutkové podstaty se bude v této souvislosti po-

⁵⁴ Matthews, P.: *op. cit.* sub 31, str. 187.

suzovat podobně jako skutkový omyl.⁵⁵ Jedná-li se o právní omyl ve vztahu k jiným trestněprávně relevantním skutečnostem, Matthewsovo tvrzení neposkytuje další argumenty, proč by se otázky faktického a právního omylu měly posuzovat stejně. Argument rovněž nezohledňuje úlohu trestních norem, které jsou určeny na zvýšenou ochranu určitých společenských vztahů a postihují jen nejzávažnější porušení práva. Proto je možné o nich vyžadovat zvýšené právní vědomí.

Názor Holmese o přednosti veřejného zájmu na dodržování práva bývá zas kritizován pro rozpor s Kantovým požadavkem, že *každý má být považován za cíl sám o sobě, nikoli za prostředek k dosažení jiných zájmů*.⁵⁶ Na druhé straně však i dnešní právní filosofové připouštějí, že „odsouzení pachatele přes jeho neznalost zákona není útokem na principy svobodné volby a autonomie jednotlivce, ale obětováním atomistického hlediska jednotlivců ve prospěch posuzování osob jako sociálních bytostí, s právy a povinnostmi vůči společnosti, ve které žijí.“⁵⁷

Zpochybňováno je i tvrzení, že bez tohoto principu by názory osoby jednající v právním omylu byly nad právem samotným, které má být objektivní. Jako protiklad se uvádí, že v případě interpretace provedené soudem nikdo nezpochybňuje právní objektivitu soudce⁵⁸ nebo fakt, že soud rozhoduje pouze v dané věci a zohlednění omluvitelné neznalosti nezmění skutkovou podstatu trestného činu pro další případy.⁵⁹ Domnívám se, že k první části argumentu je potřeba zdůraznit úlohu soudu, který aplikuje právo na různé konkrétní případy, a proto je schopný objektivnějšího posouzení, přičemž tato schopnost se

⁵⁵ Arzt, G.: Ignorance or Mistake of Law. The American Journal of Comparative Law, Vol. 24, 1976, str. 654-655.

⁵⁶ Např. Fletcher, G. P.: Rethinking Criminal Law, Little, Brown & Company, 1978, str. 735.

⁵⁷ Raz, J.: The Morality of Freedom. Citováno dle: Ashworth, A.: Principles of Criminal Law. 5. vydání, Oxford University Press, New York, 2006, s. 233.

⁵⁸ Ashworth, A.: Principles of Criminal Law. 5. vydání, Oxford University Press, New York, 2006, str. 233.

⁵⁹ Fletcher, G. P.: op. cit. sub 56, str. 733.

výrazněji projevuje u vyšších a nejvyšších soudů. Druhá část směřuje k otázce závaznosti soudního rozhodnutí. I v systému, kde není uznán precedent jako pramen práva, se uplatňuje požadavek právní jistoty rozhodovat stejné případy stejně. Uznání ospravedlnitelnosti právního omylu by v rozporu s výše tvrzeným mohlo mít vliv na interpretaci a aplikaci právních norem. Nejednalo by se o znalost či neznalost konkrétního pachatele, nýbrž o řešení typového případu.

Relevanci argumentu o roli principu neznalost zákona neomlouvá při zvyšování úrovně právního vědomí vyvrací Kahan na matematickém příkladu osoby, která zamýšlí uskutečnit jednání, jež by jí přineslo prospěch o hodnotě 40. Tato osoba se však domnívá, že zamýšlené jednání je protiprávní a hrozící újma představuje hodnotu 100 a je tedy zřejmé, že výsledná hodnota $40 - 100 = -60$ je pro ní dostatečně odrazující. Kdyby se však domnívala, že za předpokladu, že podnikne právní hodnocení, které by jí stálo náklady 5, je zde 50% šance, že jednání, které předtím považovala za protiprávní, bude na 80% legální, na základě výpočtu možného zisku po odečtení nákladů na právní výzkum $40 \times 0,5 - 5 = 15$ a porovnání s újmou, která jí na 20% hrozí, tj. $0,2 \times 100 = 20$, dostává záporný výsledek $15 - 20 = -5$, který podle Kahana svědčí o tom, že ve většině případů takové osoby vůbec nebudou mít zájem podnikat právní výzkum, jelikož je nerentabilní.⁶⁰

Ačkoli lze uvažovat o obecné platnosti uvedeného příkladu, v dalším textu Kahan upozorňuje, že obdobný výsledek odrazuje nejen osoby, které chtějí „čestně“ jednat v souladu s právem, ale i „hledáče“ mezer v právu. Tito by byli jinak odměněni nejen ze strany osob, pro které pracují, ale i ze strany státu, který by je za jejich snahu a důvodnou pochybnost o určité interpretaci právních norem uznal nevinnými anebo alespoň prominul trest.⁶¹ Ačkoli tedy Kahan popírá jedno z odůvodnění pro

⁶⁰ Kahan, D. M. : op. cit. sub 35, str. 134.

⁶¹ Ibid., str. 139.

uplatňování principu neznalost zákona neomlouvá, nepopírá princip jako takový, který považuje, jak bylo výše uvedeno, za projev právního moralismu.

Jiným aspektem principu se zabýval Husak. Své argumenty postavil na otázce, jestli je neznalost zákona posuzovaná jako konstanta anebo proměnná.⁶² V případě, že by se neznalost posuzovala jako konstanta, nebyl by žádný rozdíl mezi člověkem, který spáchal čin, o kterém nevěděl, že je trestný, a člověkem, který vědomě spáchal trestný čin. Tento závěr obecně nečiní problém u závažných trestných činů. Na druhé straně trestní právo požaduje zavinění alespoň ve formě nedbalosti a obecně požaduje zavinění úmyslné. Tady se skýtá příležitost pro stanovení výjimek z principu neznalost zákona neomlouvá. Mohou mít různý rozsah - od např. spoléhání se na výklad zákona provedený státním orgánem, který se následně ukáže mylným, po zahrnutí požadavku skutečné znalosti zákona do textu právního předpisu. Tento argument je relevantní i pro české trestní právo, které nijak nezohledňuje stupeň nebo důvody neznalosti práva neposuzované podle zásad skutkového omylu, a proto v takovém právním omylu se lze dopustit i úmyslného trestného činu.

Domnívám se, že ani zmíněný názor nezpochybňuje princip ignorantia legis non excusat jako takový, ale poukazuje na jeho důsledky. Přestože mu lze oponovat většinou argumentů uvedených v úvodě této kapitoly, tato filosofická koncepce byla rozvinuta a do značné míry koresponduje s aplikací ustanovení o ospravedlnitelném právním omylu v trestním právu, jak bude uvedeno v kapitole třetí.

⁶² Husak, D. N.: Ignorance of law and duties of citizenship. *Legal Studies*, vol. 14, 1/1994, str. 113.

2.2.2. Právně-filosofická koncepce omluvitelné neznalosti zákona

Husak a von Hirsh na základě premisy uvedené v části 2.2., tj. požadavku společenské odsouzeníhodnosti činu jako předpokladu pro možnost uznání obžalovaného vinným, rozlišují „odůvodněný“ a „neodůvodněný“ právní omyl.

Objektivně odůvodnitelný právní omyl je v podstatě omyl vyvolaný nedostatečnou publikací právních předpisů, popřípadě nesprávným výkladem podaným orgány veřejné moci.⁶³

Subjektivně odůvodnitelný právní omyl dle autorů zahrnuje současné splnění dvou požadavků: 1. obžalovaný si nebyl vědom způsobení/možnosti způsobení újmy, a tento nedostatek vědomí nepoukazuje na „vadné morální přesvědčení“,⁶⁴ 2. neznalost právní normy obžalovaným byla odůvodněna okolnostmi případu.⁶⁵

Odůvodněné právní omyly mají mít za následek nedostatek zavinění. Neodůvodněné právní omyly by mohly vést ke zmírnění trestu, pokud obžalovaný splní první výše uvedenou podmínku. Tím se má vyjádřit společenská odsouzeníhodnost vědomého způsobené újmy, o kterém se jen obžalovaný mylně domníval, že není trestné.⁶⁶

Na rozdíl od argumentů uvedených v části 2.2.1., tato filosofická koncepce poukazuje na společenský zájem, jenž by neměl být zcela potlačen aplikací principu ignorantia legis non excusat, bez ohledu zda se přikloníme k zastáncům nebo reformistům tohoto principu. Husak a von Hirsch rozvinuli svou teorii v trestněprávní oblasti.

V soukromoprávní oblasti, přestože je zde potřebné zaručit právní rovnost subjektů, by tato teorie za určitých okolností mohla být použitelná, např. při deliktní odpovědnosti za škodu. Menší zájem zahraniční soukromoprávní teorie o problematiku právního omylu je zřejmě způsoben také tím, že některé stá-

⁶³ Husak, D., von Hirsch, A.: op. cit. sub 48, str. 166.

⁶⁴ Ibid., str. 168.

⁶⁵ Ibid., str. 169.

⁶⁶ Ibid., str. 171.

ty (např. Francie) posuzují omyly právní a skutkové až na výslovné výjimky stejně a znají tak i případy, kdy neznalost zákona omlouvá. Jinde (Anglie, Irsko) je teorie poměrně striktní a např. až v r. 1998 bylo uznáno, že platba učiněná na základě právního omylu, má být vrácena.⁶⁷

2.2.3. Požadavek znalosti práva

V literatuře se vyskytují i názory, že princip neznalost zákona neomlouvá je důsledkem obecné povinnosti občanů „podniknout přiměřené kroky, aby se obeznámili s (trestním) právem.“⁶⁸ Tyto argumenty jsou ale právními teoretiky⁶⁹ odmítány pro nelogické důsledky, které z nich plynou. Zejména jde o to, že někdo z neznalosti vlastně poruší dvě normy - tu, o které nevěděl, a povinnost seznámit se s právem, zatím co jiný, s dostatečným vědomím o protiprávnosti, poruší ve stejné situaci jenom normu jedinou.

Přesto se tyto názory objevily i v souvislostech, které jsou blízké stávajícímu českému trestnímu právu. Šlo o německou teorii trestního práva, která požadovala posuzovat omyly právní a skutkové stejně, podle zásad pro posuzování skutkového omylu (srov. dále v kapitole čtvrté). S ohledem na ne vždy přijatelné výsledky, které by v případech neprokázání zákonem požadovaného zavinění ve formě úmyslu vedly k beztrestnosti, se navrhoval korektiv spočívající v přijetí zvláštní skutkové podstaty nedbalostního zanedbání povinnosti znát trestní právo.⁷⁰ Podobná konstrukce se dnes uplatňuje u trestného činu opilství (§ 201a TZ). V současnosti se však názory o existenci povinnosti znát právo vyskytují jen ojediněle a v teorii o právním omylu se vychází z principu, že neznalost zákona neomlouvá, resp. neznalost zákona škodí.

⁶⁷ Případ *Kleinwort Benson Ltd. v. Lincoln City Council*, citováno dle: Lando, O., Beale, H. (ed.): *Principles of European Contract law*. Část I. a II. Kluwer Law International, Haag, 2000, str. 240.

⁶⁸ Ashwort, A.: op. cit. sub 58, str. 209 a n.

⁶⁹ Srov. Husak, D.: op. cit. sub 62, str. 107 a n.

⁷⁰ Arzt, G.: op.cit. sub 55, str. 656.

2.3. Shrnutí

Z výše uvedeného je zřejmé, že otázka neospravedlnitelnosti neznalosti zákona vystupuje v právnícké literatuře do popředí zejména v souvislosti s trestním právem. Arzt na základě vývoje v Německu rozlišuje tři stádia vývoje této problematiky, přičemž poslední podle něj představuje opuštění zásady neznalost zákona neomlouvá.⁷¹ Daviesová z USA prosazuje přesně opačný přístup.⁷² Husak a von Hirsch volají po zohlednění požadavku spravedlnosti, aby byli potrestáni jenom ti, kdo si to zaslouží.⁷³

V souvislosti se všemi uvedenými názory, které je nutno chápat v kontextu daného právního řádu a systému konkrétního právního odvětví zvláště, se domnívám, že princip ignorantia legis non excusat je v právním řádu stále relevantní. Představuje logické pravidlo, na kterém je založena koncepce právních předpisů a udržuje rovnost subjektů před zákonem. Zejména v oblasti trestního a správního práva pak napomáhá ochraně hodnot, které jsou uznány za natolik důležité pro společnost, že jejich porušení nebo ohrožení je sankcionováno. Výjimky by proto měly sledovat cíl, který je svou závažností srovnatelný s potřebou dosažení nebo zachování aspektů zdůrazněných propONENTY tohoto principu.

Stále však zůstává faktem, že podle výsledků komparativních sociologických výzkumů provedených v řadě evropských států uváděných Večeřou, dobrou znalost práva má jen asi čtvrtina populace, průměrnou asi 60% a asi 15% obyvatelstva má nedostatečnou znalost práva.⁷⁴ Jak tento rozpor řeší česká teorie a praxe a jaké jiné prostředky lze v dané věci uvažovat po vzoru zahraničních právních úprav a teorie, je předmětem další kapitoly.

⁷¹ Arzt, G.: The Problem of Mistake of Law. *Birgham Young University Law Review*, 1986, str. 712.

⁷² Davies, S. L.: op. cit. sub 29, str. 349.

⁷³ Husak, D., von Hirsch, A.: op. cit. sub 48, str. 159.

⁷⁴ Večeřa, M.: Spravedlnost v právu. *Acta Universitatis Brunensis - Iuridica*, No. 191, Masarykova Univerzita, Brno, 1997, str. 110.

3. Aplikace principu neznalost zákona neomlouvá v českém právu

Vzhledem k tomu, že v českém právu problematika právního omylu úzce souvisí s otázkou zavinění, konkrétně zavinění ve formě nevědomé nedbalosti, nejdůkladněji je rozpracovaná teorií trestního práva. I když v trestním zákoně výslovnou zmínku nenajdeme, „vzhledem k tomu, že omyl v trestním právu je vlastně opakem zavinění, je možné zásady pro právní omyl vyvodit z ustanovení o zavinění (§ 4,5 TZ) a pokusu (§ 8 TZ)”⁷⁵ Modernější zákon o soudnictví ve věcech mládeže (ZSVM), se právnímu omylu věnuje v § 11 odst. 1 písm. b), kdy za stanovených podmínek „fakticky ve vztahu k otázce trestního postihu - avšak nikoli ve vztahu k otázce viny - prolamuje zásadu, že neznalost zákona neomlouvá.”⁷⁶

V rámci občanského, i obecněji soukromého práva, je problematika právního omylu významná opět zejména ve vztahu k otázce zavinění při subjektivní odpovědnosti za škodu. Výrazně se projevuje také v rámci posuzování dobré víry, nejčastěji při zkoumání naplnění znaků oprávněné držby jako podmínky nabytí vlastnictví vydržením, nebo v jiných oblastech (např. bezdůvodné obohacení, § 104b zákona č. 91/1963 Sb., zákon o rodině). Obecná úprava omylu je obsažena v § 49a ObčZ mající za následek možnost dovolat se neplatnosti právního úkonu, je-li tento omyl omluvitelný. V takovém případě soudní praxe požaduje, aby konkrétní osoba využila možnosti zjistit i právní skutečnosti rozhodné pro uskutečnění právního úkonu.⁷⁷

Související problematiku upravuje zákoník práce. Z § 367 odst. 1 písm. a) ZP vyplývá, že zaměstnavatel se nemůže zprostit odpovědnosti za škodu při pracovních úrazech a nemocech

⁷⁵ Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné - I. Obecná část. Aspi Publishing, Praha, 2007, str. 249.

⁷⁶ Šámal, P., Válková, H., Solotář, A., Hrušáková, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. I. vydání. Nakladatelství C. H. Beck, Praha 2004, str. 122.

⁷⁷ Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J a kol.: Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání, C. H. Beck, Praha, 2006, str. 315.

z povolání, pokud škoda vznikla tím, že zaměstnanec porušil právní předpisy k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při práci a nebyl s nimi řádně seznámen nebo jejich znalost a dodržování nebyly soustavně vyžadovány nebo kontrolovány. Při posuzování, zda zaměstnanec porušil tyto předpisy, se zaměstnavatel nemůže dovolávat všeobecných ustanovení, podle nichž si má každý počínat tak, aby neohrožoval zdraví své a zdraví jiných (§ 367 odst. 4 ZP).

V procesněprávních předpisech se s některými aspekty setkáváme u poučovací povinnosti dle § 5 OSŘ, v trestním právu procesním např. § 2 odst. 13 TŘ. Zvláštním případem jsou náležitosti poučení v rozhodnutí soudu. Přes existenci zákonné úpravy, byl-li účastník nesprávně poučen, přihlíží se k původu jeho omylu a tato skutečnost mu nemusí být přičítána k tíži, ale je zohledněna mírnějšími pravidly např. delší lhůtou pro podání opravného prostředku.

V oblasti přímo aplikovatelných mezinárodních smluv zastává významné místo Římská úmluva o právu rozhodném pro závazkové vztahy ze smluv⁷⁸. Např. čl. 5 odst. 2 a 3 této úmluvy stanoví, že v případě neexistence volby rozhodného práva stranami, spotřebitelova neznalost jinak rozhodného práva nemůže být zneužita dodavatelem v situaci, kdy jde o smlouvu o koupi zboží a prodávající organizoval cestu do jiné země než kde má spotřebitel obvyklé bydliště se záměrem podnitit spotřebitele ke koupi. Proto se taková smlouva bude řídit právem země, v níž má spotřebitel obvyklé bydliště. Obdobně čl. 8 odst. 2 umožňuje, aby se strana za účelem zjištění, že neprojevila souhlas, odvolala na právo země, v níž se nachází její obvyklé bydliště.

Doplňkem Římské úmluvy, označované též jako Řím I, je v oblasti mimosmluvních závazkových vztahů nařízení Řím II⁷⁹.

⁷⁸ Úmluva o právu rozhodném pro smluvní závazkové vztahy, vyhl. pod č. 64/2006 Sb. m. s.

⁷⁹ Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 864/2007 o právu rozhodném pro mimosmluvní závazkové vztahy (Řím II).

Článek 17 stanoví povinnost přihlédnout při posuzování osoby, vůči které je vznesen nárok na náhradu škody, k pravidlům bezpečnosti a chování v místě skutečnosti vedoucí ke vzniku odpovědnosti. Dle čl. 34 Preambule, má uvedená úprava složit k dosažení přiměřené rovnováhy mezi stranami a pojem „pravidla bezpečnosti a chování“ by měl být vykládán jako zahrnující veškeré právní předpisy související s bezpečností a chováním.

V podrobnostech se dále budu věnovat trestněprávní a občanskoprávní teorii a soudní praxi.

3.1 Právní omyl a jeho důsledky v trestním právu

Za stávající platné trestněprávní úpravy neznalost zákona neomlouvá. Teorie trestního práva posuzuje otázku znalosti v souvislosti se zaviněním, jako subjektivní stránkou trestného činu. Nezáleží, zda jde o zavinění v formě úmyslu anebo nedbalosti. Zvláštními případy jsou omyl v normativním znaku trestného činu,⁸⁰ omyl o normách mimotrestních, jichž se trestní zákon nedovolává,⁸¹ a tzv. putativní delikt.⁸²

V této souvislosti je potřeba upozornit na možnost plynoucí z posuzování materiální stránky trestného činu. Teorie uvádí názor, že na jejím základě lze řešit problém bagatelních deliktů, které by neměly být trestné, přestože jinak vykazují formální znaky trestných činů.⁸³ Dle Solnaře: „nedostatek vědomí trestnosti nebo nebezpečnosti činu pro společnost, popřípadě nedostatek možnosti takového vědomí, nepochybně snižuje

⁸⁰ Např. neznalost rodiče, že zbavení rodičovských práv nemělo za následek zánik jeho vyživovací povinnosti, protože zákonná povinnost nebo zaopatřovat jiného je tzv. normativním znakem skutkové podstaty trestného činu zanedbání povinné výživy § 213 TZ, srov. č. 10/77 Sb. rozh. tr.

⁸¹ A contrario viz rozhodnutí č. 100/01 Sb. rozh. tr. o trestní odpovědnosti pachatele, který bez povolení vyžadovaného zvláštním zákonem podle ustanovení § 195 odst. 1 TZ dovezl do ČR listy koky.

⁸² Např. když se někdo domnívá, že se dopouští trestného činu porušením právní povinnosti, kterou právní řád vůbec nezná nebo jejíž porušení není trestné - opuštění dospělé osoby, která není schopna se o sebe sama postarat a contrario trestný čin opuštění dítěte dle § 212 TZ.

⁸³ Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: op.cit. sub 75, str. 118.

takovou mírou nebezpečnost činu pro společnost, že to může mít podle obecných zásad za následek popřípadě i beztrestnost."⁸⁴

První dva zvláštní případy, kdy se právní omyl posuzuje jakoby šlo o omyl skutkový, souvisí s jejich vztahem k jednání, které musí naplnit všechny znaky skutkové podstaty, aby jej bylo možné posuzovat jako trestné⁸⁵ a se zaviněním, které musí zahrnovat toto jednání, protože „nesprávné pachatelovy vědomosti o vnějším světě nepochybně ovlivňují jeho vůli.“⁸⁶ Rozhodným se pak stává, zda k trestnosti činu postačuje zavinění ve formě nedbalosti. S odkazem na ustálenou judikaturu se totiž uvádí, že negativní omyl o normativním znaku trestného činu a negativní omyl o právních normách mimotrestních, jichž se trestní zákon nedovolává, vylučuje úmyslnou formu zavinění. Na druhé straně, v případě pozitivního omylu v normativním znaku trestného činu a pozitivního omylu o normách mimotrestních, jichž se trestní zákon nedovolává, je možné uvažovat o trestnosti přípravy nebo pokusu, obdobně jako v případech pozitivního skutkového omylu.

V případě právního omylu pozitivního o podmínkách trestní odpovědnosti, nejedná-li se o omyl v normách mimotrestních, kterých se trestní zákon nedovolává, jde o uplatnění principu *nullum crimen sine lege*. Je však potřeba zkoumat, zda se nejedná o nezpůsobilý pokus nebo přípravu k trestnému činu, které by mohly být trestné.⁸⁷ Dle NS může být takový čin beztrestný jen v případě, kdy „trestní zákon odpovídající skutkovou podstatu trestného činu vůbec neobsahuje, ... v důsledku čehož je vyloučena i úvaha o pokusu o něj.“⁸⁸ Obdobně se pak posuzuje i právní omyl negativní o podmínkách vyloučení trestní odpovědnosti.

⁸⁴ Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: op. cit. sub 43, str. 311.

⁸⁵ Srov. Arzt, G.: op. cit. sub 71, str. 717.

⁸⁶ Usnesení NS, 30. 8. 2005, sp. zn. 8 Tdo 1009/2005, www.nsoud.cz.

⁸⁷ Srov. usnesení NS, 11. 1. 2006, sp. zn. 7 Tdo 1630/2005, www.nsoud.cz.

⁸⁸ Usnesení NS, 24. 8. 2005, sp. zn. 3 Tdo 279/2005, www.nsoud.cz.

Samostatnou úpravu následků neznalosti zákona obsahuje § 11 odst. 1, písm. b) ZSVM. Podstatný rozdíl, jak již bylo zmíněno výše, spočívá v zohlednění kvalifikované neznalosti, která nevylučuje trestnost, ale pouze umožňuje upustit od uložení trestního opatření mladistvému, to vše za splnění dalších podmínek.

Návrh nového trestního zákoníku předpokládá samostatnou úpravu právního omylu jako okolnosti vylučující nebo snižující trestnost podle toho, zda byl omyl nevyhnutelný nebo ne.⁸⁹

Význam má i rozlišení protiprávních jednání podle závažnosti na trestné činy a správní delikty, ačkoli v konečném důsledku mohou být administrativně právní sankce pro konkrétní odpovědný subjekt tíživější.

Celkově je možné dle stávající trestněprávní úpravy právní omyl charakterizovat jako možnou okolnost vylučující uplatnění trestního zákona (v případě bagatelních a putativních deliktů), jako možný důvod nedostatku zavinění, což je důležité v souvislosti s většinou trestních činů jelikož vyžadují zavinění ve formě úmyslu (negativní omyl v normativním znaku trestného činu, negativní omyl o normách mimotrestních, jichž se trestní zákon nedovolává) anebo jako polehčující okolnost při ukládání trestu (§ 11 ZSVM, demonstrativní výčet v § 33 TZ).

Navrhovaná právní úprava § 19 trestního zákoníku⁹⁰ upravuje omluvitelný právní omyl negativní, který vylučuje pachatelovo zavinění. Omluvitelný právní omyl lze charakterizovat použitím argumentu a contrario k vymezení neomluvitelného

⁸⁹ Původní návrh byl projednáván jako sněmovní tisk 744, volební období 2002-2006, po vrácení Senátem ho Poslanecká sněmovna na zasedání dne 21. 3. 2006 nepřijala dostatečným počtem hlasů. Úprava právního omylu zůstala nezměněná i v novém návrhu uveřejněném na webových stránkách www.justice.cz.

⁹⁰ § 19 Omyl právní: (1) Kdo při spáchání trestného činu neví, že jeho čin je protiprávní, nejedná zaviněně, nemohl-li se omylu vyvarovat. (2) Omylu bylo možno se vyvarovat, pokud povinnost seznámit se s příslušnou právní úpravou vyplývala pro pachatele ze zákona nebo z jiného právního předpisu, úředního rozhodnutí či ze smlouvy, z jeho zaměstnání, povolání, postavení nebo funkce, anebo mohl-li pachatel protiprávnost činu rozpoznat bez zřejmých obtíží.

právního omylu v § 19 odst. 2. Tento odstavce obsahuje taxativní výčet případů, které mají být posuzovány jako situace, okolnosti, kdy se bylo možné omylu vyvarovat. Domnívám se, že nejvíc bude posuzováno naplnění široké závěrečné formulace - mohl-li pachatel protiprávnost činu rozpoznat bez zřejmých obtíží. Jelikož obdobné formulace obsahují i francouzský code pénal (čl. 122 odst. 3) a německý Strafgesetzbuch (§17), uvádím v následující kapitole příklady, jak tamní soudy postupují při aplikaci zmíněných ustanovení. Nad rámec navrhovaného znění z komentáře navrhovatele plyne, že by mělo být zachované současné odlišné posuzování trestněprávních norem obsažených v trestním zákoně, resp. norem, na které se dovolává a těch, jichž se trestní zákon nedovolává.⁹¹

3.2 Právní omyl a jeho důsledky v občanském právu

Na rozdíl od propracovanosti problematiky právního omylu v trestním právu, občanskoprávní teorie je v této věci poměrně striktní. V soudních rozhodnutích se ospravedlnitelný právní omyl vymezuje jako případ, kdy se subjekt omylu „nemusel vyhnout ani při vynaložení obvyklé opatrnosti, kterou lze s ohledem na okolnosti případu po každém požadovat.“⁹² Spáčil příkladmo uvádí nejasnost zákona, kdy subjekt postupuje na základě „jednoho z možných výkladu zákona, bylo-li k tomto výkladu možno dojít při zachování obvyklé opatrnosti“⁹³ anebo nesprávný výklad starých právních předpisů.⁹⁴ Dále NS uznává, že právní omyl nemusí vylučovat oprávněnou držbu a „mohou se výjimečně vyskytnout případy, kdy držitel bude „se zřetelem ke všem okolnostem v dobré víře“ i v případě, že jeho přesvědčení bude vycházet z právního omylu.“⁹⁵

⁹¹ Šámal, P.: Osnova trestního zákoníku 2004-2006. Vydání první. C.H.Beck, Praha, 2006, str. 56-57.

⁹² Rozsudek NS, 22. 10. 2002, sp. zn. 22 Cdo 929/2001, obdobně rozsudek NS, 10. 10. 2002, sp. zn. 22 Cdo 490/2001, www.nsoud.cz.

⁹³ Spáčil, J.: op. cit. sub 39, str. 191.

⁹⁴ Ibid. str. 191.

⁹⁵ Rozsudek NS, 10. 10. 2002, sp. zn. 22 Cdo 490/2001, www.nsoud.cz.

V publikovaných rozhodnutích NS od roku 2000 se autorce podařilo dohledat jenom dva případy, kdy NS připustil omluvitelnou neznalost zákona v občanskoprávním sporu. V prvním případě se jednalo o získání držby nemovitosti bez písemné smlouvy, jen se souhlasem státu (zastoupeným příslušným národním výborem) a po zaplacení kupní ceny. Existence omluvitelného právního omylu byla shledána z důvodu, že se tak stalo v době, kdy byla „závažným způsobem narušena stabilita vlastnických vztahů, kdy nebyly uznávány některé tradiční principy soukromého práva, právní úprava vlastnických vztahů byla nepřehledná (týkaly se jí často i odvozené normy) a konečně, kdy správní orgány (národní výbory) měly široká faktická i právní oprávnění zasahovat do vlastnických vztahů.“⁹⁶

Obdobně ve druhém případě vystupuje jako činitel v situaci vedoucí k omluvitelnému právnímu omylu stát prostřednictvím svých orgánů. Zde „účastníci kupní smlouvy měli vědět, že ke smlouvě o převodu budovy, která je v soukromém vlastnictví, a k smlouvě o převodu nebo nájmu zemědělského (lesního) pozemku, je třeba souhlasu místního národního výboru. Avšak nejde o neomluvitelný právní omyl, pokud měli tuto podmínku za splněnou, protože národní výbor v „dotazníku a čestném prohlášení k registraci a zpoplatnění kupní a darovací smlouvy“ uvedl, že proti převodu nemovitostí nemá námitek. Při hodnocení dobré víry účastníků smlouvy bylo též třeba vzít v úvahu, že smlouvu registrovalo Státní notářství v O.; účastníci, spoléhající se na státního notáře, který se otázkou příslušných souhlasů zabýval, tak mohli být se zřetelem ke všem okolnostem v dobré víře, že všechny zákonné náležitosti byly splněny a že jsou vlastníky předmětných pozemků.“⁹⁷

Možná z důvodů malé uplatnitelnosti námítky omluvitelné neznalosti zákona se občanskoprávní teorie problémem právního omylu zabývá okrajově a v podstatě pouze v souvislosti s § 49a

⁹⁶ Rozsudek NS, 11. 7. 2002, sp. zn. 22 Cdo 2166/2000, www.nsoud.cz.

⁹⁷ Rozsudek NS, 28. 2. 2007, sp. zn. 22 Cdo 428/2007, www.nsoud.cz.

ObčZ, z jehož znění dovozuje, že „občanský zákoník omyl skutkový a právní nerozlišuje a váže na ně stejné důsledky.“⁹⁸ Znamená to tedy, že omluvitelný právní omyl může mít za následek relativní neplatnost právního úkonu, pokud osoba, které byl právní úkon určen tento omyl vyvolala nebo o něm musela vědět, anebo jestliže omyl byl touto osobou vyvolán úmyslně. Anebo máme posuzovat právní omyl jako omyl v pohnutce, jenž právní úkon neplatným nečiní?⁹⁹

Uvedme jako příklad situaci, kdy se zůstavitelovo dítě vzdá svého dědického podílu v domnění, že dle § 473 odst. 2 ObčZ budou dědit přímo jeho děti. Změní se situace, pokud uvedený omyl vyvolá další dědic, který tím sleduje získání většího podílu na dědictví?

V případě soukromoprávních deliktů a odpovědnosti za škodu se občanskoprávní teorie zdá být ještě přísnější. Učebnice Občanského práva hmotného totiž s poukazem na kategorickou závaznost právních příkazů a zákazů, s nimiž se právní řád obrací na fyzické a právnické osoby s cílem usměrňovat společensky žádoucím způsobem jejich chování, zaujímá jednoznačné stanovisko, že „škůdci, resp. odpovědnému subjektu lze proto zavinit přiříst tehdy, jestliže sice nevěděl o tom, že svým úkonem porušuje nějakou právní povinnost, objektivně však tomu tak je, a jestliže si to byl vzhledem k stavu svého vědomí a vůle v době protiprávního úkonu schopen uvědomit, resp. si to měl uvědomit.“¹⁰⁰

Jistě nemá smysl uvažovat o omluvitelné neznalosti zákona v případě odpovědnosti za výsledek.¹⁰¹ Tato problematika by však mohla vyvstat v souvislosti s otázkou zavinění a zejména, je-li v některých případech výslovně požadováno zavinění úmy-

⁹⁸ Spáčil, J.: op. cit. sub 39, str. 189.

⁹⁹ Srov. nálezn ÚS, 14. 5. 1997, sp.zn. II. ÚS 28/96, www.judikatura.cz.

¹⁰⁰ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. Svazek II. 4., aktualizované vydání. ASPI, Praha, 2006, str. 455.

¹⁰¹ Např. § 421a odst. 1 ObčZ.

slné.¹⁰² Příkladem může být právní omyl advokáta při poskytování právní pomoci za situace, kdy Nejvyšší soud zaujme opačný názor než stávající konstantní judikatura.¹⁰³ Zdá se, že jediným vodítkem při řešení obdobných otázek zůstává výše uvedené vymezení ospravedlnitelného právního omylu v rozsudku Nejvyššího soudu č. j. 22 Cdo 929/2001 ze dne 22. října 2002.

Mnohé důsledky právních omylů jsou řešeny jinými ustanoveními soukromoprávních předpisů. V úvodu kapitoly byl uvedený příklad ochrany spotřebitele v situacích, kdy může dojít ke zneužití jeho neznalosti rozhodného práva nebo výše uvedený článek nařízení Řím II.

Nejširší použití má zřejmě ustanovení o *bezodůvodném obohacení*, zejména v souvislosti s plněním bez právního důvodu § 451 odst. 2 ObčZ. Může jít o případy, kdy někdo plnil náhradu škody jelikož se mylně domníval, že je k tomu ze zákona povinen (netýká se případů naturálních obligací). Obdobně případ placení výživného osobou, která se mylně domnívala, že je to její zákonnou povinností.

Dále se v praxi často zkoumá naplnění požadavku *dobré víry* se zřetelem ke všem okolnostem. Např. oprávněný držitel může být *de facto* v právním omylu, když se v dobré víře domnívá, že mu svědčí právní titul, který by jinak podle zákona vedl k převodu vlastnictví, a že se stal subjektem tohoto práva. Nejvyšší soud však odmítl tvrzení o naplnění požadavku dobré víry např. v případě rozporu s normami veřejného práva,¹⁰⁴ lze uvažovat i o převodu věci nemovité bez zákonem požadovaného vkladu do katastru nemovitostí,¹⁰⁵ nebo o zástavním právu k nemovitým věcem, které nejsou předmětem evidence v katastru nemovitostí na základě smlouvy, která nebyla sepsána ve formě

¹⁰² Např. § 424 ObčZ.

¹⁰³ NS zvrátil stávající rozhodovací praxi, že podmínkou vzniku nájemního poměru k výměnou získanému bytu není uzavření nové nájemní smlouvy. Srov. rozsudek NS, 31. 5. 2001, sp. zn. 20 Cdo 1230/99, www.nsoud.cz.

¹⁰⁴ Rozsudek NS, 22. 10. 2002, sp. zn. 22 Cdo 929/2001, www.nsoud.cz.

notářského zápisu a zapsána do Rejstříku zástav (§ 156 odst. 3 a § 158 odst. 1 ObčZ).

Celkově se domnívám, že na rozdíl od trestního práva, v občanském právu chybí ustálená koncepce řešení této problematiky, přes opakovanou deklaraci ze strany Nejvyššího soudu o možné existenci omluvitelného právního omylu.

Srovnáme-li současný přístup k řešení právního omylu s úpravou obecného zákoníku občanského z roku 1811, zjistíme, že o.z.o. v některých případech výslovně připouštěl relevanci právního omylu, bez ohledu na to, byl-li omyl zaviněný nebo ne. Tento zákoník obsahoval i výslovnou úpravu, že „z neznalosti zákonných předpisů lze býti nepořádným (§ 316 o. z. o., tj. bez platného titulu) a přece poctivým držitelem“ (§ 326 o. z. o.) nebo že je omluvitelný omyl v pohnutce, pokud by bylo prokázáno, že vůle zůstavitelova spočívala výhradně jen na této mylné pohnutce (§ 572 o. z. o.).

Dle komentáře k o. z. o., je třeba lišit případy odpovědnosti za zaviněnou škodu, kde v případě, že „škoda byla způsobena jen tím, že pachatel neznal určitý předpis právní, závisí jeho povinnost tuto škodu nahraditi nejen na pouhém přestoupení právního řádu, nýbrž na zaviněném přestoupení, to znamená, že je povinen škodu nahraditi jen tehdy, jestliže neznalost zákona byla zaviněna.“¹⁰⁶ Na základě § 1297 o. z. o.¹⁰⁷ doplněného o „věděl nebo věděti musil“ bylo za standard možné považovat, že každý „podle svých schopností přiměřeným jeho zaměstnání, vzdělání a stavu má dáti pozor, jaké zákony nebo jiné obecně platné normy právní byly právoplatně publikovány.“¹⁰⁸ Na rozdíl od výše uvedeného standardu přijatého Nejvyšším soudem, zdá se být tento starší přístup více individualizovaným a

¹⁰⁵ Obdobně rozsudek NS, 10. 10. 2002, sp. zn. 22 Cdo 490/2001, www.nsoud.cz, v souvislosti s požadavkem registrace smlouvy o převodu nemovitostí státním notářstvím.

¹⁰⁶ Rouček, F., Sedláček, J.: op. cit. sub 11, str. 89.

¹⁰⁷ Každý, kdo má užívání rozumu, je schopen takového stupně péle a pozornosti, jakého může býti použito při obyčejných schopnostech.

¹⁰⁸ Rouček, F., Sedláček, J.: op. cit. sub 11, str. 90.

stírá rozdíly mezi standardem pro posuzování skutkového a právního omylu i v deliktním právu soukromém.

Jak tento problém řeší zahraniční právní úpravy a praxe, bude uvedeno v následující kapitole.

4. Porovnání s vybranými zahraničními úpravami

Při zpracování komparativní problematiky bylo mým cílem poukázat na případy, které by mohly představovat výjimky z principu ignorantia legis non excusat. Proto v oblasti trestního a soukromého práva nejdříve uvedu příklady rozhodných právních předpisů, resp. návrhů evropských kodifikací, a poté se budu zabývat jejich rozsahem a aplikací v praxi. V oblasti trestního práva se soustředím na francouzskou doktrínu rozvíjející ospravedlnitelnost právního omylu dle ustanovení čl. 122 odst. 3 code pénal a na § 17 německého Strafgesetzbuch o nevyhnutelném právním omylu, který se zdá být jedním ze vzorů pro navrhovanou úpravu této otázky v novém trestním zákoníku. V občanskoprávní oblasti bude pozornost věnována úpravě a doktríně francouzské, která vychází z obdobného pojetí jako bylo v Obecném zákoníku občanském, a návrhům evropských úprav smluvního a deliktního práva. Příklady z rozhodovací praxe v systému common law omezím na oblast trestního práva, jelikož v tomto systému až donedávna v právu soukromém nebyly připuštěny výjimky ve prospěch právního omylu.¹⁰⁹

4.1.1. Právní omyl v trestním právu

a) Francouzský code pénal

Čl. 122 odst. 3 code pénal zní: „Není trestně odpovědna osoba, která prokáže, že se domnívala, na základě právního omylu, kterému se nebyla schopna vyhnout, že jedná v souladu se zákonem.“¹¹⁰ Na jeho základě doktrína rozlišuje objektivní stránku spočívající jednak v požadavcích na právní normu, jíž se omyl týkal, a dále v existenci nevyhnutelného omylu. Na druhé straně, subjektivní stránka se zabývá vlastnostmi pacha-

¹⁰⁹ Lando, O., Beale, H. (ed.): Principles of European Contract law. Část I. a II. Kluwer Law International, Haag, 2000, str. 240.

tele a prokázáním neexistence pochybností o zákonnosti jeho činu.¹¹¹

Text ustanovení nerozlišuje, má-li se právní omyl vztahovat k předpisům trestním nebo mimotrestním. Co se týče ustálené judikatury, převládá názor, že může být zahrnuta pojmem právní normy.¹¹²

Doktrína požaduje, aby obviněný podnikl pozitivní kroky k obeznámení se se zákonností svého jednání.¹¹³ Je obecně uznávané, že tato možnost není dána v případě chybějící publikace právního předpisu a dokonce i v případě komplexních „patchwork“ norem, kde se určité jednání stane protiprávním na základě předpisu, který s danou oblastí přímo nesouvisí.¹¹⁴ Zde je možné uvažovat o podobnosti s omylem o normách mimotrestních nebo omylem o normativním znaku skutkové podstaty. Rozdíl je v tom, že francouzské pojetí je užší a týká se zejména technických norem.

Samostatnou problematiku tvoří omyl vyvolaný mylnou informací pocházející od orgánů veřejné moci. Právní omyl byl uznán nevyhnutelným např. uskutečnilo-li se jednání spočívající v uzavření a požadování plnění ze smlouvy pod dohledem nebo z podnětu orgánu veřejné moci v případě, že tato smlouva byla následně prohlášena za protiprávní.¹¹⁵ V českém právu lze v uvedené souvislosti uvažovat o pozitivním omylu o podmínkách vyloučení trestní odpovědnosti. V obdobných případech se však ve francouzské aplikační praxi uplatňuje individuální přístup a zohledňují se i další okolnosti.¹¹⁶ Rovněž existují jen ojedinelá rozhodnutí připouštějící nevyhnutelný omyl vyvolaný in-

¹¹⁰ N'est pas pénalement responsable une personne qui justifie avoir cru, par une erreur sur le droit qu'elle n'était pas en mesure d'éviter, pouvoir légitimement accomplir l'acte.

¹¹¹ Viriot-Barrial, D.: Erreur sur le droit. In: Dalloz: Encyclopédie juridique, Dalloz, Paříž, 2003, str. 3, 7.

¹¹² Ibid. str. 6.

¹¹³ Ibid. str. 4.

¹¹⁴ Ibid. str. 5.

¹¹⁵ Ibid. str. 5, rozhodnutí odvolacího soudu v Nîmes ze dne 21.4.2000.

¹¹⁶ Viz. ibid. str. 5-7.

formací od soukromých osob. Obecně se požaduje, aby se subjekt obrátil v případě nesrovnalostí na veřejné orgány.¹¹⁷

Namísto abstraktního poměřování snahy, kterou měl pachatel vyvinout pro vyhnutí se omylu, doktrína posuzuje konkrétní situaci dané osoby¹¹⁸ (rozdíl mezi cizincem a osobou, u které se předpokládá jistá znalost předpisů s ohledem na její profesi, např. myslivcem).

Přesvědčení o právnosti jednání je kategorie, kterou je možné v českém právu dovodit např. u výše uvedené skupiny negativních omylů posuzovaných podle zásad skutkového omylu. Ke spáchání trestného činu z nedbalosti je nevyhnutné naplnění požadavku alespoň nejnižšího trestněprávně relevantního stavu vědomí, kdy subjekt sice nevěděl, že může ohrozit právem chráněný zájem, ale vzhledem ke svým schopnostem a okolnostem případu to vědět měl a mohl.¹¹⁹ Toto přesvědčení není vyžadováno u putativního deliktu, v případě že trestní zákon skutkovou podstatu trestného činu ve vztahu k jednání v pozitivním právním omylu vůbec neobsahuje, protože se zde uplatní zásada *nullum crimen sine lege*.

V navrhované právní úpravě k požadavku přesvědčení o právnosti jednání dospějeme interpretací a *contrario* z ustanovení „omylu bylo možno se vyvarovat ... mohl-li pachatel trestnost činu rozpoznat bez zřejmých obtíží.“ (§ 19 odst. 2 i.f. návrhu trestního zákoníku). Je zřejmé, že standard pro míru přípustných pochybností by byl po přijetí takové úpravy příznivější vůči tomu, kdo se bude omluvitelného právního omylu dovolávat.

Zvláštní problematiku tvoří dle francouzské doktríny účinek právního omylu v případech občanskoprávní odpovědnosti za škodu. Trestněprávní neodpovědnost nevylučuje náhradu škody, avšak dle *code civil* jsou v případě právního omylu uplatňována odlišná kritéria.

¹¹⁷ Ibid. str. 7.

¹¹⁸ Ibid. str. 7.

¹¹⁹ Srov. nedbalostní trestný čin zanedbání povinné výživy, č. 10/77 Sb. rozh. tr.

b) Německý Strafgesetzbuch

Dle § 17 „pokud pachatel v době spáchaní činu nerozpoznal protiprávnost svého jednání, nejedná zaviněně, nemohl-li se tohoto omylu vyvarovat. Mohl-li se pachatel tohoto omylu vyvarovat, trest může být snížen v souladu s § 49 odst. 1.“ Před přijetím uvedeného ustanovení se právním omylem zabývala trestněprávní teorie a důležitou roli sehrálo rozhodnutí německého Spolkového nejvyššího soudu z r. 1952.¹²⁰

Pro účely srovnávací je vhodné zmínit dvě tehdy vedoucí teorie zabývající se důsledky neznalosti zákona. První byla teorie úmyslu vycházející z předpokladu, že vědomí škodlivosti/protiprávnosti je nezbytné pro úmyslné jednání. Proto k tomu, aby pachatel mohl být potrestán za úmyslný trestný čin, požadovala, aby jeho porušení právního předpisu bylo rovněž úmyslné.¹²¹ Obdobnou koncepci představuje ve stávajícím českém trestním právu negativní omyl o normativním znaku skutkové podstaty a negativní omyl o normách mimotrestních, jichž se trestní zákon nedovolává, protože konečným důsledkem je, že pachatel nemůže být za svou nedbalostní nevědomost potrestán, vyjma případů, kdy postačuje k trestnosti činu zavinění z nedbalosti.

Druhá teorie vycházela z předpokladu, že posouzení jednání pachatele za úmyslné nebrání, že si nebyl vědom protiprávnosti svého jednání a že jen nezaviněný omyl, s ohledem na konkrétní poměry pachatele, může ospravedlnit protiprávnost jednání.¹²² Ve srovnání se stávající českou úpravou je tato teorie pro pachatele příznivější, protože se vztahuje na všechna trestní jednání, avšak standard je přísnější, jelikož z ní automaticky nevyplývá beztrestnost v případě trestných činů, ke spáchaní kterých se požaduje zavinění ve formě úmyslu.

Německý Spolkový nejvyšší soud se ve svém rozhodnutí, které se výslovně zabývá problematikou právního omylu, přiklonil

¹²⁰ Rozsudek z 18. 3. 1952, 2 BGHSt. 194

¹²¹ Fletcher, G. P.: op. cit. sub 56, str. 742.

k této druhé teorii. Jedním z důvodů bylo shledání existence „obecné shody, že občané jsou povinni se zajímat o své zákonné povinnosti, z čehož vyplývá, že v mnohých případech jsou právní omyly zaviněné a odsouzeníhodné.“¹²³ Tento argument se zdá směřovat i proti současnému českému přístupu v otázkách omylu o normativním znaku skutkové podstaty a omylu o normách mimo-trestních, jichž se trestní zákon nedovolává. Oslabuje ho však skutečnost, že dle českého trestního zákona má značný počet skutkových podstat trestních činů i nedbalostní variantu, a požadavek, aby trestněprávní postih byl ultima ratio, opatření v případě nejzávažnějších zásahů do právem chráněných zájmů.

Lze souhlasit s další argumentací Spolkového nejvyššího soudu vůči teorii úmyslu upozorňující, že tato teorie neřeší dostatečně problém „morálně přesvědčených pachatelů“¹²⁴, jelikož je obecně problematické prokázat jejich vědomí o protiprávnosti daného jednání a ochrana zájmů společnosti se značně oslabuje. Uvedená námitka měla význam nejen v případech odpovědnosti pohraničních strážů z NDR, je aplikovatelná i dnes v otázkách trestnosti eutanazie, s určitou výhradou potratů, ale např. i názorů na omezování až zbavení osobní svobody (muslimský otec bránící dospělé neprovdané dceři opustit ve večerních hodinách dům).

Současný § 17 německého trestního zákona tedy vychází z teorie připouštějící ospravedlnitelnost právního omylu, jehož důsledkem je nedostatek zavinění (i ve formě nedbalosti).

c) Další evropské země

Rakouský trestní zákon v § 9 odst. 1 stanoví, že vinným není ten, kdo pro právní omyl nerozpoznal protiprávnost svého činu, pokud mu nemohl být omyl znám. V následujícím odstavci zákon presumuje, že omyl byl pachatelem znám, byla-li protiprávnost činu jemu nebo komukoli jinému lehce rozpoznatelná

¹²² Ibid. str. 744.

¹²³ Ibid. str. 747.

anebo v případě, že se pachatel neobeznámil s porušenými předpisy, přestože byl k tomu povinen vzhledem k svému povolání, postavení nebo okolnostem případu. Tato konstrukce se zdá být inspiračním zdrojem pro navrhovaný § 19 trestného zákoníku.

Úpravu ospravedlnitelného právního omylu obsahuje i polský trestní zákon z r. 1997. V případě omylu, který není ospravedlnitelný, může soud mimořádně snížit trest.

Je vhodné zmínit i rozhodnutí italského ústavního soudu z 24. března 1988, č. 364, který prohlásil tehdejší výslovné zakotvení principu neznalost zákona neomlouvá v trestním právu za protiústavní, protože neumožňovalo výjimky ve prospěch omluvitelného právního omylu.¹²⁵

V mezinárodním právu lze najít úpravu právního omylu např. v Římském statutu Mezinárodního trestního soudu. Podle čl. 32 odst. 2. může být právní omyl důvodem vyloučení právní odpovědnosti, pokud má za následek nedostatek zavinění ve formě požadované skutkovou podstatou dotčeného trestného činu. Samostatnou výjimku stanoví čl. 33 o plnění rozkazů a zákonných povinností, měla-li osoba právní povinnost plnit rozkazy nadřízeného nebo vlády, tato osoba nevěděla, že rozkaz byl protiprávní a protiprávnost rozkazu nebyla zřejmá. Rozkazy ke spáchání genocidy nebo trestných činů proti lidskosti se považují za zřejmě protiprávní pro účely tohoto článku.¹²⁶

d) Případy ze soudní praxe v USA

Zde uvedená problematika má za cíl uvést případy, které by mohly být zohledněny při řešení otázek právního omylu. Kahan jimi odůvodňoval svou tezi, že dosahování optimálního společenského vědomí není skutečným důvodem pro uplatňování principu ignorantia legis non excusat, ale spíše poukazuje na morál-

¹²⁴ Ibid. str. 748.

¹²⁵ Srov. <http://www.cortecostituzionale.it/eng/attivitaacorte/pronunceemassime/massime/schedaMS.asp?Comando=LET&NoMS=13799&TrmT=&TrmL=>

¹²⁶ Rome Statute of the International Criminal Court na webových stránkách Mezinárodního trestního soudu <http://www.icc-cpi.int/about.html>

ni pozadí tohoto principu (podrobnosti viz v části 2.2.1.). Jelikož jde o ve své podstatě kontroverzní případy, jsou vhodné pro nastínění rozdílů, ke kterým lze dospět v jiných jurisdikcích.

People v. Marrero¹²⁷ se týká vězeňského strážce, jenž se mylně domníval, že jeho povolání spadá do rozsahu výkladu pojmu „strážce veřejného pořádku“ a nedopouští se proto trestného činu nedovoleného držení ruční střelné zbraně. Uvedený výklad byl sdílen i instruktory v dané věznici a taky distributory zbraní. Soud ho přes jeho omyl odsoudil.

V případě, že bychom postupovali na základě teorie úmyslu a tento čin by byl trestný jen pokud by byl spáchán úmyslně, s největší pravděpodobností bychom pachatele nemohli odsoudit. Dle současného českého trestního zákona § 185 o nedovoleném ozbrojování užívá blanketního odkazu „bez povolení“ a jelikož by šlo o omyl o normách mimotrestních, jichž se trestní zákon dovolává, pachatelova neznalost by bez dalšího neomlouvala. Postup podle čl. 122 odst. 3 code pénal nebo § 17 Strafgesetzbuch by dal pachateli větší možnosti. Zde záleží, nakolik budeme přihlížet k dalším okolnostem případu (např. že Julio Marrero opatřil zbraň i své přítelkyni a jejímu kamarádovi, u kterých nebylo možné uvažovat, že by spadali pod pojem strážce veřejného pořádku. Nebo že vnitřní předpis věznice, kde pracoval, zakazoval vězeňským strážcům nosit zbraň ve službě i mimo ní). Dle francouzské doktríny by zřejmě nebyla dostatečně prokázána podmínka neexistence pochybností o zákonnosti jeho činu, a proto by nešlo o ospravedlnitelný právní omyl. Nemusíme se zabírat problematickou otázkou morálnosti takového jednání, jak ve zmíněném článku učinil Kahan.¹²⁸

¹²⁷ People v. Marrero , 507 N.E.2d 1068 (N.Y. 1987), citováno dle: Kahan, D. M.: op. cit. sub 35, str. 131 a n.

¹²⁸ Kahan, D. M.: op. cit. sub 35, str.140 a n.

V případě *State v. King*¹²⁹ se jednalo o odsouzení pro držení kontrolované látky. V době spáchání skutku uvedená látka nebyla na seznamu zakázaných látek ve státě Minnesota, ale na základě Uniform Controlled Substances Act se bez jakékoli další publikace stala jeho součástí tím, že byla kontrolovanou federálním předpisem. Podstatou problému spočívala v možnosti seznámit se s touto komplexní normou.

Začneme-li jako v předchozím případě teorii úmyslu, pachatelku by bylo možné za úmyslný trestný čin potrestat jenom v případě úmyslného právního omylu. V případě posuzování podle českého trestného zákona dospějeme na základě aplikace § 187a odst. 1 ve spojení s § 195 odst. 1 TZ k podobnému výsledku jako v prvním případě. Z hlediska francouzské doktríny můžeme zkoumat dva aspekty: komplexnost zákona a tím objektivní nemožnost vyhnout se právnímu omylu (argument by zřejmě nebyl možný v obdobném českém případě a v této souvislosti se projevuje úloha srozumitelnosti právních předpisů) a opět subjektivní stránku daného omylu. Cleora Olive King se dovolávala své znalosti Minnesotského seznamu zakázaných látek a přesto inkriminovanou látku ukrývala. Kahan tvrdí, že z výroku soudu v podstatě vyplývá, že odsouzená se měla zachovat podle toho, co považovala za správné (nedržet látku, protože jinak by jí neměla úmysl ukrývat) a ne toho, co si myslela, že je zákonné.¹³⁰ I v tomto případě lze bez odkazu na morální hodnoty použít přístup zkoumání neexistence pochybností. Domnívám se však, že pokud by francouzský soud neuznal ospravedlnitelnost omylu s ohledem na komplexnost právní normy, bylo by velmi těžké splnit podmínky kladené na zmíněnou neexistenci pochybností.

¹²⁹ *State v. King*, 257 N.W.2d 693, 695 (Minn. 1977), citováno dle: Kahan, D. M.: op. cit. sub 35, str. 137 a n.

¹³⁰ Kahan, D. M.: op. cit. sub 35, str. 137.

V třetím případě, *Cheek v. United States*¹³¹, soud rozhodl, že osoba, která „skutečně věří, jakkoli neodůvodněně, že mzda nebo jiné příjmy nejsou zdanitelné podle zákona ... nemůže být posuzována jako že věděla, že měla povinnost platit.“¹³² Důvodem neprokázání úmyslného zavinění byla komplexnost daňových zákonů.

Ke stejnému výsledku dospějeme za použití teorie úmyslu. Při posuzování činu dle § 148 odst. 1 TZ jako zkrácení daně, je možné uvažovat, zda-li je „daň“ normativním znakem skutkové podstaty. V tom případě by neznalost vylučovala úmyslné zavinění a současně trestnost činu. Problematika ospravedlnitelného právního omylu by obdobně jako v předchozím případě spočívala na posouzení možnosti seznámení se s komplexní normou a na konkrétních okolnostech případu. Zejména, zda-li je v současnosti možné připustit, aby se někdo ospravedlnitelně domníval, že není povinen platit ze mzdy daň z příjmu, s ohledem na dlouhodobost této úpravy a např. informace ve sdělovacích prostředcích před koncem lhůty pro podání daňových přiznání. Rozdíl by byl, kdyby osoba nevěděla, že její prospěchové stipendium se posuzuje jako příjem pro přiznání a výpočet výše sociálních dávek a tak „vylákala“ plnění, na které neměla nárok. Je potřeba si uvědomit, že dle francouzské doktríny jen osobní přesvědčení, bez konzultace příslušného úřadu, v tomto případě např. správy sociálního zabezpečení, pro ospravedlnění právního omylu nestačí.

4.1.2. Závěry ze srovnání úpravy právního omylu v trestním právu

Na případech uvedených v předchozí části je možné poukázat, že současné řešení právního omylu v trestním právu je do značné míry nevybalancované. Umožňuje uznat vinnou osobu, kte-

¹³¹ *Cheek v. United States*, 498 U.S. 192 (1991), citováno dle: Kahan, D. M.: op.cit. sub 35, str. 145 a n.

rá se dopustí jinak ospravedlnitelného omylu např. z důvodu komplexnosti úpravy, bez toho aby si mohla být vědoma protiprávnosti svého činu. Na druhé straně se nezkoumá, mohla-li se tomuto omylu osoba vyhnout v případě legislativní konstrukce skutkové podstaty trestného činu, která obsahuje normativní znak nebo se nedovolává relevantních mimotrestních norem, a k trestnosti činu nepostačuje zavinění z nedbalosti.

Připuštění výjimek v trestním právu ve prospěch mýlicích se osob, je do značné míry politickým rozhodnutím. Nemělo by však být odtrženo od reálné situace. Je možné regulovat míru přípustného právního omylu pečlivou konstrukcí skutkových podstat a snížení požadavku zavinění na nedbalostní formu. Srozumitelnost a nepoužívání komplexních právních norem má taktéž zásadní význam, jak bude pojednáno v následující kapitole. Domnívám se, že po vzoru zahraničních úprav je z praktických důvodů vhodné připustit existenci výjimečných okolností, které by ospravedlňovaly neznalost zákona, jak je mj. navrženo i v § 19 trestního zákoníku.

4.2. Právní omyl v občanském právu

Komparativním studiem na evropské úrovni se dlouhodobě zabírají různé komise pro soukromé právo, na kterých výsledky práce odkáží. Z platných právních úprav uvedu srovnání s francouzským přístupem dle code civil.

a) Návrhy kodifikací evropského soukromého práva

V rámci smluvního práva navrhovaná evropská úprava výslovně klade na roveň důsledky skutkového a právního omylu, spočívající v možnosti odstoupení od smlouvy za dále stanovených podmínek (např. že za konkrétních okolností případu omyl smluvní strany nebyl neomluvitelný).¹³³ Druhá strana je ale oprávněná trvat na existenci smlouvy, ledaže nejednala v dobré

¹³² Kahan, D. M.: op. cit. sub 35, str. 145.

¹³³ Lando, O., Beale, H. (ed.): op. cit. sub 109, str. 229.

víře nebo si svévolně sjednala výhodu na první straně za okolností, které nejsou přípustné v rámci poctivého jednání, anebo při svém jednání nedostála požadavkům řádné péče.¹³⁴

Jako příklad lze uvést rozsah pojmu příslušenství dle § 121 ObčZ za okolností, kdy osoba prodává hospodu i s příslušenstvím a domnívá se, že příslušenství tvoří jenom nábytek tam trvale umístěný, nikoli však další věci určené k trvalému užívání s hospodou, např. pípy.¹³⁵ Uvedený omyl by mohl být dle návrhu důvodem pro odstoupení od smlouvy např. za situace, kdy se i druhá smluvní strana dopustila stejného omylu a bylo zřejmé, že mýlící se strana by v případě, že by se nedopustila omylu, smlouvu neuzavřela vůbec nebo za podstatně odlišných podmínek. Domnívám se, že takovéto řešení současná česká teorie občanského, potažmo soukromého práva nepřipouští právě s odkazem na princip neznalost zákona neomlouvá.

Pro posuzování právního omylu v rámci delikttní soukromoprávní odpovědnosti je dle von Bara důležité porovnat důsledky soukromoprávní odpovědnosti za porušení právního předpisu a za porušení obecné povinnosti náležitě péče.¹³⁶ Tvrdí, že „v soukromoprávních systémech založených na objektivním standardu náležitě péče právní omyly nemají žádný zvláštní režim. Řídí se stejnými pravidly jako omyl skutkový.“¹³⁷ Jedná-li se však o objektivní odpovědnost za výsledek spočívající v porušení specifické právní normy, „nedostatek vědomí protiprávnosti nemůže odpovědnou osobu vyvinit, a to ani v případě, že se jednalo o omyl nezaviněný.“¹³⁸ V opačném případě přestože dojde k zachování náležitě péče, subjekt, který zná a (nezaviněně) poruší danou právní normu, bude potrestán na rozdíl od

¹³⁴ Ibid., str. 230.

¹³⁵ Srov. ibid., str. 236.

¹³⁶ Bar, Ch. von: The Common European Law of Torts. Svazek II. Oxford University Press Inc., New York, 2000, str. 259 a n.

¹³⁷ Ibid., str. 261.

¹³⁸ Ibid., str. 259.

subjektu, který tu samou právní normu neznal a nemohl znát. Nevylučuje se možnost snížení povinnosti náhrady škody.¹³⁹

Zdá se tedy, že v pojetí von Bara se právní omyl jeví být součástí subjektivního znaku odpovědnosti za škodu, který v případě objektivní odpovědnosti za výsledek nemá místo. Argumentem pro něj je rovnost subjektů.

V novějším návrhu principů evropského deliktního práva¹⁴⁰ od Evropské skupiny pro civilní právo deliktní se právnímu omylu v textu navrhovaných ustanovení i komentáři k nim vyhýbají, avšak některá ustanovení jsou dostatečně široká, aby bylo případně možné zohlednit právní omyl (např. čl. 4:102 odst. 3 týkající se pravidel bezpečnosti a chování).

b) Francouzská úprava dle code civil

Jelikož code civil výslovně zmiňuje právní omyl jen v případech, kdy k němu nemá být brán zřetel, teorie dovozuje, že právní omyl s sebou nese stejné důsledky jako omyl faktický.¹⁴¹ Ze zásady neznalost zákona neomlouvá tedy plyne, že nikdo se nemůže dovolávat neaplikovatelnosti právní normy, vůči které se jeho omyl vztahoval, nikoli že by se nemohl domáhat prohlášení smlouvy za neplatnou v případě souhlasu, který byl dán jen z důvodu právního omylu.¹⁴²

U prodeje hmotných věcí je potřeba upozornit na názor, podle kterého jejich „právní statut s nimi tvoří celek“.¹⁴³ Proto např. v případě nabytí věci od jednoho spoluvlastníka bez souhlasu ostatních, se nabyvatel stává pouze (oprávněným) držitelem. Naproti tomu s ohledem na českou teorii a judikaturu uvedenou v části 3.2 je sporné, zda by bylo možné považovat za oprávněného držitele toho, kdo nabyl držbu od jednoho ze

¹³⁹ Ibid., str. 260 a 262.

¹⁴⁰ European Group on Tort Law: Principles of European Tort Law. Springer, Wien, 2005.

¹⁴¹ Ghestin, J.: Erreur. Encyclopédie Dalloz, Dalloz, Paříž, 2006, str. 45.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Ibid.

spoluvlastníků v právním omylu, že není potřeba souhlasu ostatních spoluvlastníků, o jejichž existenci věděl.

Z principu stejného posuzování skutkového a právního omylu zná francouzská doktrína dvě výjimky.¹⁴⁴ Jde o případy mylného pochopení právních následků jednání, kde samotný právní úkon byl učiněn na základě svobodné vůle prosté omylu. To připomíná obdobu věty třetí § 49a ObčZ: omyl v pohnutce právní úkon neplatným nečiní. Druhým případem je následná změna judikatury, která nemůže být důvodem neplatnosti smlouvy.¹⁴⁵

V případech odpovědnosti za škodu, se francouzská doktrína zdá být v otázkách ospravedlnitelného právního omylu zdrženlivější s poukazem na morální aspekty obsažené v koncepci zavinění.¹⁴⁶

Z výše uvedeného vyplývá, že ačkoli právní rovnost subjektů se zdála být nejpádnějším argumentem ve prospěch striktního zachování zásady *ignorantia legis non excusat*, ve skutečnosti existují podstatné výjimky dle *code civil* (a jak bylo uvedeno v části 3.2., znal je i o. z. o.). Je teda namístě se ptát, jaký směr výkladu by měla zvolit současná česká soudní praxe - zdali setrvávat na úzkém vymezení ospravedlnitelného právního omylu, nebo se „vrátit“ k benevolentnějšímu přístupu.

¹⁴⁴ Ibid., str. 47.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Malinvaud, P.: *Droit des obligations*. 8. vydání. Litec, Paříž, 2003, str. 404.

5. Problémy uplatňování principu ignorantia legis non excusat

Na mnohé problémy stávající aplikace principu ignorantia legis non excusat bylo poukázáno již v předchozích kapitolách. Jednalo se zejména o aspekty právně filosofické anebo o rozpory seznatelné při srovnání se zahraniční (zejména trestněprávní) anebo i historickou (příklad Obecného zákoníku občanského) úpravou. V této kapitole bych chtěla uvést několik sociologických poznatků a dalších právně relevantních skutečností, které by dle mého neměly být opomenuty při zkoumání tohoto principu.

Jako východisko uvedu poznatek, že „více než 80% lidských aktivit se odehrává pod úrovní vědomí.“¹⁴⁷ Přestože jen malou část z nich lze považovat za právně relevantní, Večeřa v této souvislosti tvrdí, že uvedené empirické závěry jsou „z hlediska právní prevence a plnění právních povinností právními subjekty nepřijatelné a subversivní.“¹⁴⁸

Výzkumy týkající se právního vědomí obyvatelstva však ukazují na podobné „nesrovnalosti“. Například že více než odměňování a trestání právními prostředky působí na jednání osob jejich hodnocení činnosti představitelů veřejné moci jako legitimní a morální přesvědčení těchto jednajících osob.¹⁴⁹ Úroveň právních znalostí se liší nejen mezi obyvatelstvem jednotlivých států, ale i v rámci různých skupin ve státě (roli hraje i generační rozdíly) a zejména se v čase mění, jak prokazují sociologické výzkumy.¹⁵⁰

Neznalost zákona není problémem jen pro některé osoby. Týká se laiků i právníků, i státních orgánů.¹⁵¹ Ústavní soud uvádí, že „vychází-li Ústavní soud z maximy, že neznalost zákona

¹⁴⁷ Večeřa, M.: Povaha práva, právo jako norma a hodnota. In Pocta Františku Šamalíkovi. ASPI Publishing, Praha, 2003, str. 135.

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ Visegrády, A.: Measurement of the Effectiveness of Legal Rules. In: Iura Antiqua - Iura Moderna, Festschrift für Ferenc Benedek, Pécs 2001, str. 272.

¹⁵⁰ Ibid., str. 265 a n.

¹⁵¹ Na rozsah tohoto problému poukazuje mj. M. P. Furmston v článku Ignorance of the law. Legal Studies, vol. 1, 1/1981, str. 37 a n.

neomlouvá, která v plné své tíži dopadá na veškeré subjekty, tedy i na fyzické osoby, musí tím více dopadat na takové subjekty, které s ohledem na své poslání, mají *povinnost znát právo* v oblasti, které se jejich činnost bezprostředně dotýká.¹⁵²

K takovým subjektům rozhodně patří soudy. Zásada *iura novit curia* má však v porovnání s principem *ignorantia legis non excusat* užší rozsah. § 121 OSŘ mluví o právních předpisech oznámených nebo uveřejněných ve Sbírce zákonů. Po 1.5.2004 je domácí soud povinen znát i aplikovatelné právo ES, přestože se ho strany nedovolávaly, resp. o něm vůbec nevědí. Kdyby tak neučinil, může to mít za určitých okolností za následek porušení práva na spravedlivý proces.¹⁵³ Z rozhodnutí Soudního dvora ES ve věci Köbler¹⁵⁴ je zřejmé, že dostatečně závažné porušení komunitárního práva (včetně rozporů s judikaturou Soudního dvora v dané věci anebo když soud rozhodující v posledním stupni nesplní povinnost předložit předběžnou otázku) může založit, za splnění dalších podmínek, odpovědnost státu za škodu způsobenou jednotlivci nesprávným soudním rozhodnutím. Avšak i vnitrostátní právo může být pro soudce problémem, jak o tom svědčí rozsudky Nejvyššího soudu, např. 4 Tz 203/2003 mluvící o „zjevné neznalosti zákona soudce“.

Co se týče dalších osob, u nichž se předpokládá vysoká úroveň právních znalostí, specializace právních služeb poskytovaných jednotlivými advokáty a na druhé straně sdružování do velkých kanceláří s kolektivním řešením právních problémů svědčí o těžkostech spojených se skutečnou znalostí zákona.

Soudce a právník představují příklady subjektů dotčených požadavkem znalosti zákona především z hlediska jejich profese. Avšak možnost výskytu omylu při soudním rozhodnutí je jedním z důvodů existence opravných prostředků, popř. může vé-

¹⁵² Nález ÚS, 11. 7. 2002, sp.zn. IV. ÚS 488/01, www.judikatura.cz

¹⁵³ Kühn, Z.: op. cit. sub 21, str. 295-299.

¹⁵⁴ Gerhard Köbler proti Bundesminister für Wissenschaft, Forschung und Kunst ze dne 30. 9.2003 (C-224/01).

st k povinnosti státu nahradit škodu. Advokáti a jiní příslušníci profesí poskytujících právní služby musí být dle zákona pojištěni pro případ odpovědnosti za škodu. Následky neznalosti zákona v soukromém životě pro ně představují jisté „ponaučení“ a je pravděpodobné, že je berou z jistého profesionálního nadhledu.

Na druhé straně, laický občan nebo cizinec se většinou cítí dotknuti. Ačkoli mají určité znalosti práva, s ohledem na skutečnost, že ani lidé z právní praxe se nemohou pyšnit úplnou znalostí právních předpisů, je neracionální od nich bez dalšího vyžadovat znalosti na srovnatelné úrovni, vždyť sbírky právních předpisů lze jen stěží považovat za lidové čtení. V rámci platné právní úpravy existuje jen několik výjimek, diskutovaných výše.

Na úroveň znalostí práva a možnosti předejít právnímu omylu mají vliv také další faktory. V souvislosti se zahraniční právní praxí bylo poukázáno na problematiku komplexních právních norem. Daňové a sociální předpisy se pro běžného občana stávají přístupnějšími na základě vysvětlení připojených k jednotlivým formulářům pro různá podání. Když však tyto materiály odkazují v podrobnostech na zákon, jednotlivec se může ocitnout v začarovaném kruhu. Vzory vyplněných podání na informačních nástěnkách i webových stránkách, případně další relevantní informace poskytované úřady a jinými veřejnými institucemi přímo na místech, kam směřují osoby s cílem splnit své povinnosti nebo uplatnit práva, napomáhají předcházet nutnosti absolvovat několikrát zdlouhavý proces např. jen z důvodů neúplnosti podkladů nebo chybějícího ověřeného podpisu.

Samotná přístupnost právních předpisů, byť formálně zaručena publikací Sbírky zákonů a Úředního věstníku Evropské unie, rozhodně není dostačující, a to pomínu případy faktické distribuce až několik dní po datu uvedeném v záhlaví. Příkladem je vyhledání aktuálního znění obchodního zákoníku, přestože elektronická verze Sbírky zákonů je publikována na webo-

vých stránkách Ministerstva vnitra. Domnívám se, že zpřístupnění aktuálních znění zákonů na webu veřejné správy¹⁵⁵ je proto jedním ze způsobů napomáhání předcházení právním omylům.

Další důležitý aspekt spatřuji v existenci vzorů smluv a podání. Umožňují nejen lepší orientaci v nejčastějších smlouvách a prvcích, jež je možné jimi upravit, ale obsahují i termíny propůjčující právním úkonům větší srozumitelnost při interpretaci. Určitým problémem je však potenciální neaktuálnost a skutečnost, že v konkrétní věci by je jiný právník formuloval odlišně, resp. do větších detailů, což souvisí s otázkou práva na kvalifikovanou právní pomoc.

Významnou roli plní i právní poradenství ve formě občanských sdružení nebo poraden, poskytované osobami s právníkem vzděláním na základě dobrovolnosti nebo přímo advokáty.¹⁵⁶ Zajímavý je příklad Slovenské republiky, kde je zákonem upraveno poskytování právní pomoci osobám v materiální nouzi.¹⁵⁷ Po zaplacení poplatku ve výši 150 Sk má taková osoba právo na předběžnou konzultaci v centru, resp. kancelářích právní pomoci, anebo u advokátů zapsaných ve stanoveném seznamu. Účelem předběžné konzultace je dle § 9 odst. 2 tohoto zákona mj. obeznámení se s případem a poskytnutí základní právní rady a pomoc při vyplňování žádosti o poskytnutí právní pomoci.

Jiným důležitým zdrojem informací o právu jsou sdělovací prostředky a jejich role se zohledňuje např. ve francouzské doktríně o ospravedlnitelném omylu.¹⁵⁸ Konkrétní typy problémů jsou pak obvykle řešeny v specializovaných televizních pořadech nebo rubrikách časopisů.

¹⁵⁵ www.gov.cz

¹⁵⁶ Macková, A.: Právní pomoc advokátů a její dostupnost. Nakladatelství C.H.Beck, Praha, 2001, str. 198.

¹⁵⁷ Zákon č. 327/2005 Z. z., o poskytování právnej pomoci osobám v materiálnej nůdzi a o zmene a doplnení zákona č. 586/2003 Z. z. o advokácii a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov

¹⁵⁸ Srov. Viriot-Barrial, D.: op. cit. sub 111 a Ghestin, J.: op. cit. sub 141.

Je potřeba, aby byl celý systém zastřešen zákonodárním procesem. Již při tvorbě právních předpisů je důležité sledovat, jaké formulace budou v jejich textu obsažené z hlediska přístupnosti pro adresáty.¹⁵⁹ Následně by bylo vhodné vyhlášovat úplné znění předpisu alespoň u nejvýznamnějších novel pro větší přehlednost a po dobu prvních měsíců účinnosti nové právní úpravy ukládat za porušení povinností sankce na předěšlé příznivější úrovni, sankce symbolické anebo svěřit orgánu širší možnosti uvážení, např. ve věcech prominutí zmeškání lhůty. Jde o jakési prodloužení legisvakanční lhůty v praxi, aby nová norma nezůstala nepovšimnuta, ale zároveň nedosahovala v jednom okamžiku budoucí zamýšlené přísnoti, tj. do tzv. účinnosti v sociologickém smyslu, kdy norma již „fakticky působí ve vědomí a chování většiny.“¹⁶⁰ Neméně důležitá je dlouhodobost právních norem anebo alespoň základních institutů, umožňující jejich osvojení širokými vrstvami obyvatelstva.

De lege ferenda je žádoucí zakotvení ospravedlnitelné neznalosti zákona v samotném právním předpise, rozlišující omyl nepřekonatelný, jehož důsledkem by mohl být nedostatek zavinění jako požadavku posouzení protiprávnosti činu nebo alespoň neodpovědnost za takový protiprávní čin. V případě překonatelného omylu by bylo umožněné fakultativní zmírnění nepříznivých následků za protiprávní jednání v takovém omylu uskutečněné. Lze uvažovat i o jednoznačnějším vymezení účinků právního omylu na právní úkony.

Samostatnou problematiku představuje poučovací povinnost orgánů veřejné moci zakotvená dnes ve všech nejvýznamnějších procesních kodexech (občanském soudním řádu, trestním řádu, správním řádu, soudním řádu správním) v procesních otázkách, aby dotyčné osoby nebyly poškozené v důsledku neznalosti svých procesních práv. Příslušný orgán má povinnost je poučit o pří-

¹⁵⁹ Např. je rozdíl, zda skutková podstata trestného činu obsahuje pojem „incest“ anebo „soulož s příbuzným v pokolení přímém nebo se sourozencem“ (§ 245 TZ)

¹⁶⁰ Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A: op. cit. sub 3, str. 34.

padných nedostatků podání a o jejich právech a povinnostech v průběhu procesu. Zvláštní okruh otázek tvoří náležitosti poučení v rozhodnutí a následky v případě nesprávného poučení.

Novela občanského soudního řádu, zákon č. 59/2005 Sb., nad tento rámec upravila znění § 99 odst. 1, věty druhé OSŘ na: „Soud usiluje o smír mezi účastníky; při pokusu o smír předseda senátu zejména s účastníky probere věc, upozorní je na právní úpravu a na stanoviska Nejvyššího soudu a rozhodnutí uveřejněná ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek týkající se věci a podle okolností případu jim doporučí možnosti smírného vyřešení sporu.“ Domnívám se, že i když ne v tak široké míře, povinnost upozorňovat by měla existovat i mimo řízení. Vedle způsobů uvedených výše by to mohlo být např. ve formě základních informací o názvu a obsahu nového zákona (účel zákona, jeho věcná, časová, osobní a místní působnost, popřípadě upozornění na nové instituty), uveřejněných na souvisejících místech, kde je největší pravděpodobnost, že se s nimi adresáti seznámí, popřípadě v nějaké formě informačního listu.

Přes výše uvedené je zřejmé, že právníci mají v některých situacích významnou, někdy i nezastupitelnou roli. Osoba uvědomující si relevanci svých právních úkonů, umí posoudit, kdy je vhodné vyhledat právníka, a v některých případech to nařizuje zákon (např. dovolání dle občanského soudního řádu, nutná obhajoba za podmínek stanovených trestním řádem, § 30 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, společenská smlouva nebo zakladatelská listina společnosti s ručením omezeným musí mít formu notářského zápisu).

Celkově se potřeba větší ohleduplnosti ze strany veřejné moci zdá být naléhavější ve veřejnoprávní sféře, kde je jednotlivec v nerovnoprávném postavení vůči orgánu veřejné moci, je jakýmsi „spotřebitelem“ jeho aktů, a jako takový potřebuje ochranu, vždyť ta se mu přiznává i v jinak formálně rovnoprávních vztazích spotřebitelských nebo pojistných.

Dalším důvodem je, že soukromoprávní normy se jeví jako stabilnější, a tím je vědomí o nich obecně na vyšší úrovni. Z toho pak plynou dalekosáhlé důsledky nekoncepčních zásahů jak byly provedeny např. přijetím občanského zákoníku v roce 1963.¹⁶¹ Je rovněž diskutabilní, jestli je možné se po více než čtyřiceti letech jeho účinnosti radikálně vrátit k předchozí terminologii a právní úpravě vůbec.

A nakonec, nelze než souhlasit s názorem, že „přestože znalost platného práva bývá jedním z důležitých předpokladů jeho dodržování, nebývá podmínkou jedinou ani hlavní.“¹⁶² Odpovídá-li právo životním podmínkám, vztahům nebo situacím, které většina pocituje jako normální, význam a potřeba právního principu *ignorantia legis non excusat* je i laické veřejnosti mnohem zřetelnější.

¹⁶¹ Srov. Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A: op.cit. sub 3, str. 35.

¹⁶² Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A: op.cit. sub 3, str. 33.

Závěr

Ze všeho, co bylo uvedeno, plyne, že princip ignorantia legis non excusat (jak jsem ho vymezila v první kapitole) se uplatňuje v různých souvislostech a podle toho z něj existují nebo mohou existovat výjimky.

Za prvé, souhlasím s názorem, že se jedná o obecné logické pravidlo nutné pro funkčnost právního řádu. Na rozdíl od jiných normativních systémů, kde se jako v náboženství uplatňuje pravidlo neznalost hříchu nečiní (přestože i zde existují výjimky), v právním řádu je nutné, aby byl dodržován všemi subjekty, které jsou schopny jej pochopit, ve smyslu že netrpí právem relevantní duševní poruchou. V kapitole druhé byly rozebrány i další argumenty a námitky pro a proti tomuto principu, které v konečném důsledku potvrzovaly, že teoreticky lze obecně trvat na tomto principu.

Z filosofického pohledu oponuje zkoumané koncepci v trestním právu aspekt společenského odsouzení. Dává se na pováženou, zda jsou všechny činy spáchané v neznalosti právních předpisů odsouzeníhodné a v této souvislosti uvádím teorii Husaka a von Hirsche. Překvapivě se zdálo, že v občanském právu se obdobné výtky vůči principu neznalost zákona neomlouvá nevyskytují, přestože z české aplikační praxe vyplývá, že výjimky jsou sice možné, ale v téměř žádném z posuzovaných případů nebyly naplněny, ačkoli výjimky byly známy již v římském právu a v zahraničí jsou široce rozpracované. Určitým korektivem je zde ale princip rovnosti účastníků soukromoprávních vztahů.

Domnívám se, že nejpádnější argument pro přehodnocení aplikace principu ignorantia legis non excusat poskytuje právní sociologie svými výzkumy o úrovni znalosti práva a aspektech, které na ni mají vliv. Jelikož právo působí ve společnosti, je potřebné, aby zohlednilo tyto poznatky.

Z důvodu, že moje diplomová práce je z oboru práva, zaměřila jsem se na právní úpravu právního omylu v českém právu (kapitola třetí) a srovnání s vybranými zahraničními úpravami (kapitola čtvrtá). V oblasti trestního práva se zdá, že uznání ospravedlnitelnosti nevyhnutelného právního omylu je vývojovým trendem (přestože např. nový slovenský trestný zákon č. 300/2005 Z.z. ve znění pozdějších předpisů tuto problematiku výslovně neupravuje). Soukromoprávní teorie víceméně vychází ze stejného posuzování skutkového a právního omylu ve smluvních vztazích, avšak co se týče odpovědnosti v soukromém právu, názory se, na rozdíl od odpovědnosti v trestním právu, liší. Přesto se z rozhodnutí NS zdá, že není příliš nakloněn posuzování právního omylu jako skutečnosti, která by nemusela mít pro mýlícího se fatální následky.

Vedle srovnání se zahraniční právní úpravou v kapitole čtvrté, která může poskytnout inspiraci v rovině tvorby práva, poslední kapitolu jsem věnovala rovině spíše faktické, zaměřené na adresáty právních předpisů a možnosti zvyšování úrovně jejich právních znalostí.

Po posouzení všech těchto aspektů se domnívám, že princip *ignorantia legis non excusat* má v právním řádu své nezastupitelné místo. S ohledem na některé problematické aspekty jeho uplatňování a prokázanou nízkou úroveň znalostí práva je žádoucí, aby byly zohledněny určité případy omluvitelného právního omylu nebo jeho posuzování podle standardů omylu skutkového. Zároveň je ale potřebné vyvinout veškerou snahu pro zvýšení právních znalostí u jednotlivců, aby případy, kdy neznalost zákona nebude omlouvat, byly široce akceptovány, pokud možno i osobou jednající v právním omylu.

Použitá literatura

Arzt, G.: Ignorance or Mistake of Law. The American Journal of Comparative Law, Vol. 24, 1976, str. 646 a n.

Arzt, G.: The Problem of Mistake of Law. Birgham Young University Law Review, 1986, str. 711 a n.

Ashworth, A.: Principles of Criminal Law. 5. vydání, Oxford University Press, New York, 2006

Bar, Ch. von: The Common European Law of Torts. Svazek II. Oxford University Press Inc., New York, 2000

Bartošek, M.: Škola právníckého myšlení. Karolinum, Praha 1993

Bobek, M.: K absenci řádného vyhlášení komunitární legislativy v jazycích nových členských států. Soudní rozhledy, 12/2006, str. 449 a n.

Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A: Teorie práva. Druhé, přepracované vydání. ASPI Publishing, Praha 2004

Boguszak, J.: Pojetí, druhy a význam právních principů. Právní obzor 3/2003, Bratislava, str. 241 a n.

Bolgár, V.: The Present Function of the Maxim Ignorantia Juris Neminem Excusat - A Comparative Study. Iowa Law Review, Vol. 52, 1967, str. 626 a n.

Davies, S. L.: The Jurisprudence of Wilfullness: An Evolving Theory of Excusable ignorance. Duke Law Journal, Vol. 48, No. 3, December 1998, str. 341 a n.

- European Group on Tort Law: Principles of European Tort Law. Springer, Wien, 2005
- Fletcher, G. P.: Rethinking Criminal Law, Little, Brown & Company, 1978
- Furmston, M. P.: Ignorance of the law. Legal Studies, vol. 1, 1/1981, str. 37 a n.
- Gerloch, A.: Teorie práva. 4. upravené vydání. Aleš Čeněk, Plzeň, 2007
- Ghestin, J.: Erreur. Encyclopédie Dalloz, Dalloz, Paříž, 2006
- Hendrych, D. a kol.: Právnícký slovník. 2. rozšířené vydání. C.H.Beck, Praha 2003
- Heyrovský, L.: Dějiny a system soukromého práva římského. 4. opravené vydání. J. Otto, Praha, 1910
- Holmes, O. W.: The Common Law. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachussets, 1963
- Husak, D. N.: Ignorance of law and duties of citizenship. Legal Studies, vol. 14, 1/1994, str. 105 a n.
- Husak, D., von Hirsch, A.: Culpability and Mistake of Law. In: Action and Value in Criminal Law, editoři Shute, S., Gardner, J., Horder, J., Clarendon Press, Oxford, 1996, str. 157 a n.
- Kahan, D. M.: Ignorance of Law Is an Excuse - But Only for the Virtuous. Michigan Law Review, Vol. 96, October 1997, str. 127 a n.

- Kincl, J., Urfus, V., Škřejpek, M.: Římské právo. 2. vydání. C.H.Beck, Praha 1995
- Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. Svazek I. 4., aktualizované a doplněné vydání. ASPI Publishing, Praha, 2005
- Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. Svazek II. 4., aktualizované vydání. ASPI, Praha, 2006
- Kratochvíl, V. a kol.: Trestní právo hmotné (obecná část). II. vydání. Masarykova univerzita, Brno 1996
- Kühn, Z., Bobek, M., Polčák, R. (eds.): Judikatura a právní argumentace. Teoretické a praktické aspekty práce s judikaturou. Auditorium, Praha, 2006
- Kühn, Z.: Iura novit curia: aplikace starého principu v nových podmínkách. Právní rozhledy č. 8/2004, str. 295 a n.
- Lando, O., Beale, H. (ed.): Principles of European Contract law. Část I. a II. Kluwer Law International, Haag, 2000
- Macková, A.: Právní pomoc advokátů a její dostupnost. Nakladatelství C.H.Beck, Praha, 2001
- Malinvaud, P.: Droit des obligations. 8. vydání. Litec, Paříž, 2003
- Matthews, P.: Ignorance of law is no excuse? Legal Studies 3, 1983, str. 174 a n.
- Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné - I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2007

Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl první. Nákladem právnického knihkupectví a nakladatelství V. Linhart v Praze, Praha 1935

Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Základy trestní odpovědnosti. Podstatně přepracované a doplněné vydání. Nakladatelství Orac, Praha 2003

Spáčil, J.: Neznalost zákona, právní omyl a oprávněná držba. Právní rozhledy 5/2000, str. 189 a n.

Šámal, P., Válková, H., Solotář, A., Hrušáková, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. I. vydání. Nakladatelství C. H. Beck, Praha 2004

Šámal, P.: Osnova trestního zákoníku 2004-2006. Vydání první. C.H.Beck, Praha, 2006

Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J a kol.: Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání, C. H. Beck, Praha, 2006

Večeřa, M.: Povaha práva, právo jako norma a hodnota. In Pocta Františku Šamalíkovi. ASPI Publishing, Praha, 2003

Večeřa, M.: Spravedlnost v právu. Acta Universitatis Brunensis - Iuridica, No. 191, Masarykova Univerzita, Brno, 1997

Večeřa, M., Urbanová, M.: Sociologie práva. Aleš Čeněk, Plzeň, 2006

Viriote-Barrial, D.: Erreur sur le droit. In: Dalloz: Encyclopédie juridique, Dalloz, Paříž, 2003

Visegrády, A.: Measurement of the Effectiveness of Legal Rules. In: Iura Antiqua - Iura Moderna, Festschrift für Ferenc Benedek, Pécs 2001

Winkel, L. C.: Error iuris nocet. Rechtsdwalping als rechtsorde-problem. I Rechtsdwalping in de Griekse filosofie en in het Romeinse Recht. PET u.a., Amsterdam, 1982

Wintr, J.: Říše principů. Obecné a odvětvové principy současného českého práva. Nakladatelství Karolinum, Praha, 2006